

บทที่ 1

สภาพ เศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ก่อนการปลูกยางพารา

อาชีพดั้งเดิมของชาวภาคใต้มีอยู่หลายอย่าง ที่สำคัญได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำเหมืองแร่ดีบุก การประมง และการเก็บของป่า เป็นต้น จะเห็นได้ว่าแต่ละอาชีพล้วนขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ทั้งสิ้น การศึกษาในบทนี้เป็นการพิจารณาปัจจัยในการประกอบอาชีพและลักษณะการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้อย่างกว้าง ๆ ตลอดทั้งพิจารณาถึงนโยบายการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก และนโยบายการส่งเสริมการเพาะปลูกในภาคใต้ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับสภาพ เศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ก่อนการนำยางพาราเข้าปลูกเป็นอาชีพ

สภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้

ภาคใต้ของประเทศไทย เป็นแผ่นดินแคบ ๆ ยื่นลงไปในมหาสมุทรอินเดียและอ่าวไทย ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกมีเทือกเขาภูเก็ต ซึ่งเป็นสาขาของเทือกเขาตะนาวศรี เชื่อมต่อจากภาคกลางทอดเป็นสันคาบสมุทรลงไปยังจนถึงจังหวัดกระบี่ ต่อจากนั้นก็มียเทือกเขาานครศรีธรรมราช และเทือกเขาสันกาลาศรีทอดยาวไปจนถึงเขตแดนประเทศมลายู เทือกเขาดังกล่าว เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำคลองซึ่งส่วนใหญ่ไหลลงสู่ทะเลทางด้านอ่าวไทย ลำน้ำเหล่านี้นอกจากจะนำความชุ่มชื้นมาสู่พื้นที่ที่ไหลผ่านแล้ว ยังนำตะกอนมาทับถมบริเวณปากน้ำ ทำให้เกิดแผ่นดินงอกไปในทะเลกลายเป็นที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ เป็นแนวยาวติดต่อกันตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปยังจนถึงจังหวัดนราธิวาส¹ ลักษณะของดินในบริเวณที่ราบลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว เหมาะในการทำนา

---

¹ปรีชา นุ่นสุข, "ชุมชนโบราณโมคลาน," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราชและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จัดพิมพ์เป็นเอกสารรวบรวมผลจากการสัมมนาทางวิชาการ ณ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช 25 - 27 มกราคม 2525 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2526), หน้า 33.

บริเวณชายฝั่งด้านตะวันออกจึง เป็นพื้นที่ทำนาที่สำคัญที่สุดของภาคใต้ เว้นแต่ในมณฑลปัตตานี
ทำนาได้ผลไม่ดีนัก เพราะดิน เป็นดินปนทราย¹

การงอกของแผ่นดิน นอกจากเกิดจากดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาทับถมที่บริเวณปากแม่น้ำ
แล้ว ยังเกิดจากอิทธิพลของทะเลซึ่งพัดพาทรายเข้าหาฝั่ง ทำให้เกิดการทับถม เป็นสันทราย² เกือบ
ตลอดแนวชายฝั่งทะเลทางด้านนี้ สันทรายที่น้ำท่วมไม่ถึงก็เป็นที่ตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัย³ บางแห่ง
เป็นที่ตั้งของชุมชนใหญ่ เช่น ที่ตั้งของตัวเมืองนครศรีธรรมราช⁴ เป็นต้น บริเวณสันทรายชายฝั่ง
ทะเลด้านตะวันออกนี้มีภูเขาต่อเนื่องมาจากเทือกเขาภูเก็ต เทือกเขานครศรีธรรมราช และ เทือก
เขาสันกาลาศรี สลับเป็นตอน ๆ ทำให้เกิดที่ราบเชิงเขาและที่ราบหุบเขา ลักษณะของดินบริเวณ
เชิงเขาและหุบเขาส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินแดงเหมาะในการทำสวน ปลูกพืชผักผลไม้ ซึ่ง
เมื่ออาหารเข้ามาก็สามารถปลูกได้ดีในพื้นที่ดังกล่าวนี้

สำหรับคาบสมุทรทางด้านตะวันตก ชายฝั่งทะเลเว้าแหว่งมาก ไล่ทวีปมีลักษณะสูงชัน
บริเวณชายฝั่งลึก มีเทือกเขาทอดตัวเลียบชายฝั่งตามแนวเหนือใต้ แม่น้ำลำคลองที่เกิดจาก
เทือกเขาทางด้านนี้ไหลลงสู่ทะเลอันดามัน ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ จึงไม่ทำให้เกิดการทับถม

¹ กจช., กส. 13/1086 "มณฑลปัตตานี ยื่นรายงานการเพาะปลูก" 12 กันยายน ร.ศ.129.

² สันทราย คือ ทรายและก้อนหินเล็ก ๆ ที่ถูกคลื่นซัดมาทับถมกัน เป็นแนวยาวขนานกับฝั่ง :
ข้อมูลจาก มนุ วัลยะเพ็ชร์ และวัฒนา พิณยนิติศาสตร์, พจนานุกรมภูมิศาสตร์ (พระนคร :
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511), หน้า 18, 222.

³ ประทีป ชุมพล, "วิเคราะห์ตำนานภาคใต้," ใน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจาก
ตำนานกับพื้นฐานการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยโบราณ, บทความประกอบการประชุมของสมาคม
ประวัติศาสตร์ เรื่องความก้าวหน้าของการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบัน ณ ห้องประชุม
แผนกวิชาสถิติ คณะพาณิชยศาสตร์ 11-12 พฤษภาคม 2522 (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์,
2522), หน้า 37.

⁴ ปรีชา นุ่นสุข, "ชุมชนโบราณโมคลาน," หน้า 32.

ของดินตะกอนมากมัก ที่ราบลุ่มจึงมีน้อย ในที่ราบระหว่างเทือกเขามักจะมีภูเขาโดด ๆ อยู่ทั่วไป¹ เช่น ในเขตเมืองระนอง ตะกั่วป่า² และพังงา เป็นต้น ที่ราบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกจึงเป็นที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขากับทะเล และที่ราบในหุบเขา ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินแดงหรือดินลูกรังหรือดินแลง³ เหมาะในการทำไร่และทำสวนพืชผลต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่ราบเชิงเขาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกยางพาราในเวลาต่อมาด้วย

เมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ระหว่างชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกแล้ว จะเห็นว่าบริเวณตั้งแต่นครศรีธรรมราชลงไปจนถึงสงขลามีพื้นที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกกว้างขวางกว่าทางฝั่งทะเลด้านตะวันตก⁴ สำหรับลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปของภาคใต้เป็นแบบร้อนชื้น ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมทั้งสองฤดูกาล คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีฝนตกตลอดทั้งปี ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกที่สุดระหว่าง เดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละ 2,032 มิลลิเมตร⁵ ซึ่งทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่พื้นที่ทั้งสองฝั่งทะเล เหมาะต่อการเพาะปลูกเป็นอย่างยิ่ง

¹ สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 39.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 109," ใน ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, ประยูร ลิทธิพันธ์, ผู้รวบรวม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสียงไทย, 2523), หน้า 429.

³ สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, หน้า 90; มนู วัลยะเพ็ชร์ และ วัฒนา พิณนิติศาสตร์, พจนานุกรมภูมิศาสตร์, หน้า 149.

⁴ G.F. Simkin, The traditional Trade Routes of Asia (London: Oxford University Press, 1968), pp.23-24 อ้างถึงใน วชิรवारณ ดันทะทงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทยฝั่งตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท-บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 13.

⁵ ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้ง 4 มณฑล คือ มณฑลสุราษฎร์ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต และมณฑลปัตตานี ใน พ.ศ. 2449: ข้อมูลจาก กจช., ร.6 กษ. 1/1 "หนังสือยอดรายงานน้ำฝนรวม 13 ปี พ.ศ. 2449-2461."

สภาพเศรษฐกิจของภาคใต้ก่อน พ.ศ. 2444

นักภูมิศาสตร์ได้เปรียบเทียบประเทศไทยว่า มีรูปร่างเหมือนช้าง โดยคาบสมุทรภาคใต้เป็นเหมือนงวงช้าง¹ งวงช้างนอกจากจะเป็นจมูกสำหรับหายใจแล้ว ยังทำหน้าที่หาอาหารป้อนเข้าปากด้วย ถ้างวงช้างเป็นอันตรายช้างก็จะเป็นอันตรายด้วย

จากการเปรียบเทียบดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภาคใต้ที่มีต่อประเทศ โดยส่วนรวม เป็นการเปรียบเทียบที่ใกล้เคียงต่อความเป็นจริงทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะภาคใต้มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดบริเวณหนึ่ง

การประกอบอาชีพของราษฎรโดยทั่วไปในหัวเมืองภาคใต้ คล้ายคลึงกับการประกอบอาชีพของราษฎรในภาคอื่นของไทยคือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ การประมง ทหาของป่า นอกจากนี้ยังมีอาชีพตัดฝิ่น เลี้ยงสัตว์ บันท้อ ทอผ้า เคียวน้ำตาล สานเสื่อ² เย็บจาก เผาถ่าน ฯลฯ อาชีพของชาวภาคใต้ที่แตกต่างไปจากภาคอื่น ได้แก่ การทำเหมืองแร่ดีบุก เก็บรังนก เก็บไขเต่า ทำเครื่องถมที่นครศรีธรรมราช เป็นต้น

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานคน โดยตรงในการผลิต³ ถ้าหากจะมีการใช้เครื่องทุ่นแรง ก็เป็นเครื่องมือง่าย ๆ แบบดั้งเดิม แต่ก็มีการใช้น้อยที่สุด อาชีพหลักของชาวภาคใต้มีดังต่อไปนี้

¹ สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, หน้า 6.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม (กรุงเทพฯ: เรื่องศิลป์, 2519), หน้า 82.

³ ศรินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. 2398," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 239.

1. การทำนา

ประชาชนภาคใต้นิยมบริโภคข้าวเจ้าเป็นอาหารประจำวัน การทำนาในภาคนี้จึงปลูกข้าวเจ้าเป็นหลัก แหล่งทำนาที่ใหญ่โตที่สุดของภาคใต้ คือ ที่ราบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ตั้งแต่เมืองชุมพรลงไปจนถึงนราธิวาส สำหรับบริเวณที่ผลิตข้าวได้มากที่สุด ได้แก่ ที่ราบลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช¹ และเมืองพัทลุง สำหรับเมืองพัทลุงสามารถผลิตข้าวเลี้ยงเมืองสงขลาด้วยเกือบทั้งเมือง² ส่วนพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกมีการทำนากันในที่ราบแคบ ๆ ริมฝั่งทะเลและที่ราบระหว่างภูเขา ได้แก่ พื้นที่ทำนาในเมืองตรัง ภูเก็ต พังงา กระบี่ และสตูล เป็นต้น

การทำนาในภาคใต้แตกต่างกันเป็น 2 ลักษณะ คือ การทำนาหยาบ³ และการทำนาปรัง⁴ นาหยาบ เป็นนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก จึงต้องลงมือทำตั้งแต่ต้นฤดูฝน สำหรับนาปรังอาศัยทั้งน้ำฝนและน้ำจากลำคลอง โดยชาวนาแต่ละหมู่บ้านร่วมกันสร้างทำนบกั้นน้ำให้เอ่อล้นเข้าสู่คูส่งน้ำเข้านา⁵ นาส่วนใหญ่ในภาคใต้เป็นนาหยาบ เครื่องมือที่ใช้ในการทำนาเป็นเครื่องทุ่นแรงแบบง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ โถ คราด จอบ เสียม และเครื่องมือที่ใช้ในการหว่านที่เรียกว่า ปะหญา การไถนาชาวภาคใต้นิยมใช้ทั้งวัวและควาย

¹ ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ

(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 125; เฮนรี เบอร์นี, เอกสารของเฮนรี เบอร์นี, แปลโดย สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), 2: 21.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108," ใน ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, หน้า 376.

³ นาหยาบ คือ นาปี

⁴ นาปรัง คือ นาที่ทำนอกฤดูทำนาปี

⁵ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, "ข้อสังเกตเบื้องต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านของชาวนครศรีธรรมราชและลานนาไทย (พ.ศ. 2325-2398)," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 246.

พื้นที่ทำนาในภาคใต้หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วถูกทิ้งให้ว่างเปล่าไม่มีการปลูกพืชใด ๆ อีก ทั้งนี้เพราะเหตุผลสองประการคือ ประการแรก ในหน้าแล้งคือ ระยะเวลาตั้งแต่เดือนสีไปจนถึงต้นเดือนหก น้ำในนาแห้งดินแตกกระแหง แม่น้ำลุ่มล่งแถบชายฝั่งทะเล มีน้ำเค็มขึ้นถึง ไม่อาจใช้น้ำเพาะปลูกพืชผลใด ๆ ได้ ประการที่สอง ชาวนาในภาคใต้ผลิตข้าวเพียงเพื่อการยังชีพเท่านั้น เมื่อมีข้าวสำหรับบริโภคก็ไม่จำเป็นต้องขึ้นรถอีก และถ้าเหลือจากการบริโภค ชาวนาก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีพ แต่ข้าวที่ผลิตได้ในภาคใต้มักจะไม่พอเลี้ยงตัวเอง เช่น ที่เมืองชุมพรต้องส่งข้าวไปจากกรุงเทพฯ¹ และหัวเมืองแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกมี ภูเก็ต ระนอง เมืองตรัง ต้องซื้อข้าวมาจากไทรบุรีและพม่า โดยเฉพาะข้าวเมืองพม่าเป็นสินค้าเข้าที่สำคัญในหัวเมืองแถบนี้² สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนเล่าเกี่ยวกับการทำนาที่เมืองตรังว่า “. . . สองฝั่งเป็นที่ดำ ป่าโกงกางยกเป็นนาตลอดขึ้นไป แต่ถึงดังนั้นก็คิดว่าข้าวยังไม่ใคร่พอกิน ต้องซื้อข้าวนอกเมืองบ้าง . . .”³ ด้วยเหตุนี้ ข้าวที่ผลิตในภาคใต้จึงมักไม่ค่อยได้ส่งไปจำหน่ายในต่างประเทศมากนัก

2. การทำสวน

เป็นอาชีพที่ใช้แรงงานในการผลิตเช่นเดียวกับการทำนา พื้นที่ทำสวนในภาคใต้มีอยู่ทั่วไปแทบทุกลักษณะภูมิประเทศ ข้อจำกัดมีแต่เพียงว่า แต่ละท้องที่สามารถปลูกพืชชนิดใดได้บ้างเท่านั้น เช่น ที่ราบชายฝั่งทะเลปลูกได้ดีเฉพาะมะพร้าว เป็นต้น ส่วนต้นผลไม้และพืชชนิดอื่น ๆ ปลูกกันมากในพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นดินปนทราย เช่น ที่ราบเชิงเขาโดยทั่วไป

ลักษณะการทำสวนของชาวภาคใต้นิยมปลูกพืชผลหลาย ๆ ชนิดลงในพื้นที่แปลงเดียวกัน และปลูกอย่างหนาแน่นไม่เป็นระเบียบ ในแต่ละสวนมีต้นพืชผักผลไม้หลายประเภทขึ้นปะปนกัน เช่น ทุเรียน มังคุด ลางสาด เงาะ มะเฟือง มะไฟ จำปาตะ ขนุน ส้มโอ สะตอ เนียง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชหัตถเลขาเรื่อง เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 109,” ใน ประวัติศาสตร์ประพาสดิน, หน้า 414.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 428.

³ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, หนังสือจดหมายเหตุทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. 121, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานประชุมพระสังฆาธิการประจำปี 2525 ณ วัดกะพังสุรินทร์ จังหวัดตรัง 8 กรกฎาคม 2525 (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์, 2525), หน้า 3.

หมากพลู มะละกอ ตลอดทั้งพืชสวนครัวด้วย เช่น พริกขี้หนู ขี้พรวด น้ำเต้า¹ เป็นต้น
สวนในภาคใต้จึงมีลักษณะ เป็นสวนป่า² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
พระราชหัตถเลขา เกี่ยวกับการทำสวนที่ เมืองหลังสวนไว้ว่า

. . . ที่สวน เป็นการทําง่ายอย่างยิ่ง ทุเรียนนั้นจะ เรียกว่าสวนถาจะ เรียกว่าป่าก็ เกือบ
จะได้ เพราะเจ้าของไม่ต้องทำนุบำรุงอันใด ปลูกทิ้งไว้กับพื้นราบ ๆ ไม่ต้องยกร่อง
เพราะน้ำไม่มีท่วม และซุดลงไปไหนมีน้ำในแผ่นดินทั่วทุกแห่ง . . . เจ้าของสวนต้อง เป็น
ธุระแต่เวลาที่ทุเรียนมีผลต้องไปเฝ้า เมื่อแก่เก็บขายได้ แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร . . .³

นอกจากการทำสวนในลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีการปลูกพืชไร่ประเภทพืชผักสวนครัว
ด้วย เช่น แดงกวา แดงไทย ถั่วชนิดต่าง ๆ หัวถั่ว แดงจีน⁴ เป็นต้น พืชไร่อีกชนิดหนึ่ง ได้แก่
การทำไร่ฝ้าย ซึ่งปลูกกันมากที่นครศรีธรรมราช⁵

การทำสวนในลักษณะนี้เป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้น เพราะการปลูกพืชหลาย ๆ ชนิด
ในเนื้อที่ขนาด 4-5 ไร่ นั้น ย่อมได้ผลผลิตเพียงพอบริโภคในครัวเรือน อาจจะมีเหลือนำไป
แลกเปลี่ยนกับเครื่องดำรงชีพอื่น ๆ บ้างเพียงเล็กน้อย สวนขนาดใหญ่ที่ปลูกพืชชนิดเดียวใน
ภาคใต้ฝั่งตะวันออกก่อน พ.ศ. 2444 มีแต่สวนมะพร้าวเท่านั้น เช่น ที่เกาะสมุย และในเขต
มณฑลนครศรีธรรมราช เป็นต้น

¹ ขี้พรวด คือ พักเขียว, น้ำเต้า คือ ผักทอง.

² ศิริินทร์ บุญโสธรสถิตย์, "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ . . .," หน้า 240.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาส
แหลมมลายู.ร.ศ. 108," ใน ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, หน้า 405.

⁴ หัวถั่ว คือ มันแกว, แดงจีน คือ แดงโม.

⁵ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ,
หน้า 106.

หัวเมืองทางด้านชายฝั่งทะเลตะวันตกมีการปลูกพริกไทย มะพร้าว กาแฟ จันทน์เทศ ยาสูบ กระวาน และกานพลู พืชเหล่านี้สามารถส่งเป็นสินค้าออกไปขายที่สิงคโปร์และปีนัง¹ จึงปลูกกันทั่วไปในหัวเมืองมณฑลภูเก็ต แต่คนไทยมักจะไม่ปลูกไม้มากนัก ที่ทำกันเป็นไร่ขนาดใหญ่ส่วนมากเป็นไร่ของชาวจีน

พืชอีกชนิดหนึ่งซึ่งไม่เข้าลักษณะที่กล่าวมาแล้วคือ ตาลโดนด ซึ่งชาวนาปลูกไว้ตามคันนาทั่วไปทั้งนาปรางและนาหยาบ และปลูกกันทุกหัวเมืองเพื่อทำน้ำตาล ซึ่งทำกันมากที่เมืองสงขลา เรียกว่า "ผึ้งขม"² นอกจากนี้ยังทำกันที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเทพา เมืองไชยา เมืองตานี เมืองยะหริ่ง และเมืองสายบุรี³ น้ำตาลโดนดที่เมืองสายบุรีผลิตได้มากจนสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปขายที่เมืองสิงคโปร์

การทำน้ำตาลโดยทั่วไปในภาคใต้ ไม่ได้ทำเป็นอาชีพที่ถาวร แต่มักจะทำกันในยามที่ว่างเว้นจากการทำนา ดังนั้นถึงแม้ว่าบางเมืองจะสามารถผลิตส่งเป็นสินค้าออกก็ตาม แต่น้ำตาลที่บริโภคในภาคใต้ยังต้องซื้อไปจากภาคกลางตลอดมา ผิดกับการปลูกพืชผักผลไม้อื่น ๆ ของชาวสวน ซึ่งให้ผลผลิตหมุนเวียนกันไปตามชนิดของพืชผลและตามฤดูกาล ซึ่งเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี ชาวสวนในภาคใต้ส่วนใหญ่จะทำนาควบคู่กันไปกับการทำสวนด้วย จึงน่าจะพิจารณาได้ว่า ชาวสวนเป็นกลุ่มที่มีความสมบูรณ์พูนสุขในการดำรงชีวิตมากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น

3. การทำเหมืองแร่ดีบุก

การทำเหมืองแร่ดีบุก เป็นอาชีพหลักอีกอย่างหนึ่งของราษฎรในหัวเมืองภาคใต้ แหล่งผลิตดีบุกกระจายกันอยู่ทั่วภาคใต้ แต่ที่สำคัญได้แก่ ภูเก็ต ระนอง พังงา ยะลา บัตตานี และนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะที่เมืองภูเก็ต มีดีบุกมากเป็นอันดับหนึ่งของไทย แร่ดีบุกมีความสำคัญต่อประเทศหลายประการ คือ ประการแรก เป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยมาตั้งแต่

¹ วชิรवारณ ดิมทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . . ." หน้า 99.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108." ใน ประวัติศาสตร์ประพาสดิน, หน้า 369.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 384.

ครึ่งอยุธยา เป็นสินค้าที่ดึงดูดพ่อค้าชาวต่างชาติให้เข้ามาตั้งสถานีการค้าในหัวเมืองที่เป็นแหล่ง
 ดิบบุก เช่น การเข้ามาตั้งสถานีการค้าของฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และโปรตุเกส¹ เป็นต้น
 ประการที่สอง ในยามที่บ้านเมืองมีศึกสงครามและท้องพระคลังขาดแคลนเงินตราในการจัดซื้อ
 ทหารอาวุธปืนที่ชาวตะวันตกนำมาขาย รัฐบาลก็ได้อาศัยดิบบุก เป็น เครื่องแลกเปลี่ยนแทนเงินตรา
 ดังเช่นตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ต้องการอาวุธปืนเป็นจำนวนมาก
 เมื่อพ่อค้าชาวอังกฤษและฮอลันดา นำเข้ามาขายที่หัวเมืองปักษ์ใต้ รัฐบาลก็สั่งให้เอาดิบบุกแลกเปลี่ยน
 อาวุธปืน² ประการที่สาม ดิบบุกส่วนใหญ่ถูกขายเป็นสินค้าออก แต่บางครั้งก็มีความ
 จำเป็นต้องใช้ในราชการด้วยเหมือนกัน เช่น ทำกระสุน ดบแต่งปราสาทราชมณฑลเพชรและวัดวา
 อาราม และใช้ในพระราชพิธีบางประการด้วย³

ลักษณะการทำเหมืองแร่ดิบบุกโดยทั่วไป ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแหล่งที่มีแร่ดิบบุก
 ขุดหาแร่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ร่อนแร่ เหมืองแล่น เหมืองทาบ และเหมืองอุโมงค์ เป็นต้น

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185,

แปลโดย นันทา สุตกุล (พระนคร: กรมศิลปากร, 2513), หน้า ข; พรรณี อวนสกุล,
 "เศรษฐกิจการพาณิชย์ต่างประเทศของเมืองนครศรีธรรมราชระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24,"
 ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและ
สังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 280; เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, "นโยบายการปกครอง
 เมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2439)" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
 ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 16.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ,
 หน้า 13.

³ พรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดิบบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
 ภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 51.

ซึ่งแต่ละวิธีใช้กำลังคนน้อย เพียงคนเดียวหรือสองสามคนก็สามารถทำได้ เครื่องมือที่ใช้คือ เลียง¹ จอบ และชะแลง เป็นต้น นอกจากนี้น้ำก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง การทำเหมืองแร่จึงต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำด้วย แม่น้ำลำคลองในหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญ คือ ภูเก็ต ระนอง พังงา และตรัง ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำลำคลองสายสั้น ๆ และดินเขิน จะมีน้ำบริบูรณ์เฉพาะในหน้าฝนเท่านั้น การขุดหาแร่ตามวิธีการดั้งเดิมของชาวบ้านจึงขึ้นอยู่กับฤดูกาลด้วย

การทำเหมืองแร่ดีบุกในอดีต รัฐบาลปล่อยให้ราษฎรขุดหากันโดยเสรี ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนาของรัฐบาลที่จะส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร เพื่อให้ราษฎรอยู่ดีกินดี ครั้นถึงตอนปลายรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บภาษีอากรแร่ดีบุกใหม่เพื่อให้รัฐได้รับผลประโยชน์จากแร่ดีบุกมากขึ้น โดยให้เจ้าภาษีนายอากรรับเหมาผูกขาดเก็บอากรดีบุก ซึ่งเจ้าภาษีนายอากรดีบุกส่วนใหญ่เจ้าเมืองเป็นผู้รับทำเองแทบทุกเมือง เจ้าเมืองจึงเป็นเจ้าของสัมปทานทำแร่ดีบุกในเมืองของตนและมักจะสงวนแหล่งแร่ไว้เพื่อตนเองและพวกพ้อง ราษฎรจึงถูกจำกัดสิทธิในการขุดหาแร่ดีบุก ไม่มีอิสระดังแต่ก่อน ทำให้ราษฎรมีรายได้น้อยลง ในที่สุดราษฎรส่วนหนึ่งก็กลายเป็นกรรมกรรับจ้างในเมืองแร่ของเจ้าเมืองนั่นเอง²

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอนุญาตให้ชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งคนจีนและฝรั่งชาติตะวันตก เข้ามาขอสัมปทานทำเหมืองแร่ดีบุกได้อย่างเสรี ทำให้การทำเหมืองแร่ดีบุกในสมัยนี้พัฒนามากขึ้น เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเป็นครั้งแรก เรียกว่า

¹ เลียง เป็นเครื่องมือร่อนแร่ ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหยาบ ๆ ในการแยกแร่ออกจากหิน ดิน ทราย เลียงทำด้วยไม้สักหรือไม้เนื้อแข็ง รูปร่างคล้ายกะทะ ไม่มีหู มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ฟุต.

² เจมส์ โลว์, จดหมายเหตุของเจมส์โลว์, แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์การศาสนา, 2519) อ้างถึงใน พรหม อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 67.

เหมืองสูบ เหมืองฉีต¹ แต่การที่ชาวต่างชาติ เข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ดีบุกมากขึ้นนั้น ทำให้ ราษฎรขุดหาแร่ดีบุกจำนวนมากขึ้น เพราะแหล่งดีบุกส่วนใหญ่อยู่ใน เขตสัมปทานของบริษัทของชาว ต่างชาติแทบทั้งสิ้น จะร่อนแร่ตามแม่น้ำลำคลองก็มักตื่น เขิน เต็มไปด้วยโคลนตมและทรายที่ไหล มาจากเหมืองใหญ่ ๆ เมื่อราษฎรไม่สามารถขุดหาดีบุกได้อย่างแต่ก่อน ราษฎรที่ไม่นิยม เป็น ลูกจ้างในเหมืองแร่ของคนต่างชาติ เพราะได้ค่าแรงถูก ก็หันมาประกอบอาชีพการ เพาะปลูกกัน มากขึ้น

4. การประมง

ลักษณะภูมิประเทศของภาคใต้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพ การประมง ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกคือ ด้านอ่าวไทยไหลทวีปมีความลาดตมมาก ระดับน้ำชาย ฝั่งตื้น เป็นแหล่งที่มีปลา หอย กุ้ง ปู ชุกชุมมาก แม่น้ำในแม่น้ำลำคลองและลำยางต่าง ๆ ที่ติดต่อกับทะเลล้วนมีปลาชุกชุมทั่วไป ผู้ที่ตั้งบ้าน เรือนอยู่ตามชายฝั่งทะเลและตามริมแม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมงแทบทั้งสิ้น แม่น้ำชวนาทหายม เมื่อเสร็จ หน้างานก็มักจับปลา ดักกุ้ง งมหอยด้วย และฤดูที่ เบี้ยว² ขึ้น ก็จับเบี้ยวมาดองเค็มไว้เป็น อาหารหรือนำไปแลก เปลี่ยนกับสิ่งที่ต้องการ สำหรับทางด้านทะเลอันดามัน มีเกาะแก่งมากมาย เป็น เครื่องกำบังคลื่นลมและมีอาหารของปลาอุดมสมบูรณ์ จึง เป็นบริ เวณที่มีปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ ชุกชุมที่สุดบริเวณหนึ่ง

การที่คาบสมุทรภาคใต้อื่นลงไปโนทะเล และมหาสมุทรอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร สัตว์น้ำดังกล่าวมาแล้ว ทำให้นำพิจารณาได้ว่าอาชีพการประมง เป็นอาชีพที่เหมาะสมที่สุดและ สำคัญสำหรับชาวภาคใต้ แต่ตามสภาพความเป็นจริงแล้วผู้ประกอบอาชีพนี้มีจำนวนไม่มากนัก เมื่อ เปรียบเทียบกับชาวนาและชาวสวน แต่อย่างไรก็ตาม การประมงก็มีความสำคัญต่อ เศรษฐกิจ ของภาคใต้ไม่น้อย

¹ พรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 176.

² เบี้ยว คือ ปูแสม.

5. การหาของป่า

อาชีพการหาของป่าเป็นอาชีพดั้งเดิมของมนุษย์อาชีพหนึ่ง ประชาชนในภาคใต้มีจำนวนไม่น้อยที่ดำรงชีพด้วยการเก็บของป่ามาขายหรือแลกเปลี่ยนกับเครื่องอุปโภคบริโภค

ของป่า หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

. . . (ก). ของที่มีอยู่ในป่า หรือที่นำเอาออกมาจากป่า เช่น

(1) ต้นไม้ ไม้กอ ไม้เถา ไม้เลื้อยทุกอย่าง รวมทั้งใบไม้ ดอกไม้ ลูกไม้แลของต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากสรรพ์ไม้ทั่วไป

(2) สัตว์ป่าต่าง ๆ หรือสิ่งซึ่งเกิดจากสัตว์ป่า รวมทั้งหนัง, งา, เขา, กระดุก, โคม, น้ำผึ้ง, รังนกที่ใช้เป็นอาหาร, มูลค้างคาว แลของต่าง ๆ ที่เกิดจากสัตว์ป่า

(3) แร่แลดิน ให้พึงเข้าใจว่า รวมทั้งดินดาล ใบไม้เน่า (ปุ๋ย) ดิน และแร่ต่าง ๆ หินปูน สีลาแดง น้ำมันดินทุกอย่าง แลของป่าต่าง ๆ ที่เกิดจากบ่อแร่และบ่อศิลา

(ข). สิ่งต่าง ๆ คือ ถ่าน สีเสียด น้ำมันไม้ ยางไม้ ชัน ริก เปลือกไม้ แลครึ่ง แม้จะมีอยู่ในป่าหรือนำออกจากป่าหรือไม่ก็ดี ให้นับว่าเป็นของป่าทั้งสิ้น . . .¹

ป่าในภาคใต้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยของป่ามากมายหลายชนิด เช่น ไม้ฝาง ไม้จันทร์ ไม้เนื้อหอม ไม้กฤษณา กระวาน กานพลู งาช้าง นอระมด หนังสัตว์ เขาสัตว์ การบูร มูลค้างคาว น้ำมันยาง หวาย ชัน น้ำผึ้ง สมุนไพร เปลือกสีเสียด เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นของที่มีมูลค่าสูงเป็นที่ต้องการของตลาดทั่วไป ซึ่งชาวบ้านเก็บมาเป็นสินค้าและยังส่งเป็นส่วยตามความต้องการของราชการที่เกณฑ์เอาจากประชาชน เพื่อใช้ในราชการและเป็นสินค้าออกส่งไปขายต่างประเทศด้วย ของป่าเหล่านี้มีทุกหัวเมืองโดยเฉพาะเมืองนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และเมืองอื่น ๆ² ด้วย

¹ กช., 3.6 ม.1/9 เล่ม 1 "รายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลพแนกกระทรวงมหาดไทย" (หนังสือรายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ปีที่ 22 พ.ศ. 2459, หน้า 40 และหนังสือรายงานประชุมอุปราชแลสมุหเทศาภิบาล ปีที่ 26 พ.ศ. 2463 พแนกราชการกระทรวงมหาดไทย ฉ: กระทรวงวัง, หน้า 49-50.

² สุภาภรณ์ ตัณฑลารักษ์, "ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับภายนอกก่อนสมัยรัตนโกสินทร์," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 301.

๘. การค้า

หัวเมืองในภาคใต้เป็นแหล่งค้าขายมาตั้งแต่ครั้งอดีต เมืองท่าที่สำคัญด้านชายฝั่งตะวันตกมี ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี บ้านดอนและไชยา ทางด้านชายฝั่งตะวันตกมี ภูเก็ต ตะกั่วป่า และตรัง เป็นต้น ภาคใต้เป็นแหล่งทรัพยากรและมีผลผลิตที่นำมาขายเป็นสินค้าได้มาก เช่น ดีบุก ฝรั่ง กงช้าง นอระมด หนังสัตว์ พริกไทย ซึ่งพ่อค้าจากชาติต่าง ๆ ได้แก่ อินเดีย จีน ชาว มลายู เปอร์เซีย และชาวตะวันตก¹ เดินทางเข้ามาค้าขายเป็นประจำ สำหรับพ่อค้าชาวตะวันตกเพิ่งเข้ามาติดต่อค้าขายในสมัยอยุธยา เช่น ฮอลันดา เข้ามาตั้งสถานีการค้าในนามของบริษัทอินเดียตะวันออก (Dutch East India Company) ที่ปัตตานีระหว่างปี พ.ศ. 2151-2152² และตั้งที่นครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2155 ชาวอังกฤษก็ขอเข้ามาตั้งที่นครศรีธรรมราชเช่นเดียวกันในปี พ.ศ. 2164 เพราะต้องการหาซื้อสินค้าต่าง ๆ เช่น พริกไทยดำขันทิ ดีบุก กงช้าง หนังกวาง และหนังโค พ่อค้าชาวยุโรปที่แล่นเรือเข้ามาค้าขายในภาคใต้ออกจาก 2 ชาตินี้แล้วยังมี โปรตุเกส สเปน และฝรั่งเศส⁴ การที่พ่อค้าจากนานาชาติเข้ามาค้าขายมากมายนี้ ทำให้ภาคใต้อาจกลายเป็นศูนย์

---

¹ พรรณี อวนสกุล, "เศรษฐกิจการพาณิชย์ต่างประเทศของเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างพุทธศตวรรษ 19-24," หน้า 279.

² เอกสารของฮอลันดาสยามกรุงศรีอยุธยา . . . , แปลโดย นันทา สุตกุล, หน้า ข., 34.

³ พรรณี อวนสกุล, "เศรษฐกิจการพาณิชย์ต่างประเทศของเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24," หน้า 280.

⁴ เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, "นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2439)," หน้า 16.

กลางการค้าที่สำคัญ เพราะนอกจากจะมาซื้อผลิตผลโดยตรงของภาคใต้แล้ว ยังนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเองด้วย สินค้าที่นำมาซื้อขาย เช่น ไหมดิบ น้ำตาล ขิงดอง และเครื่องปั้นดินเผา¹ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งพ่อค้าสำเภาจีนเป็นผู้นำเข้ามา เรือสำเภาของพ่อค้าเอกชนจีนได้เดินทางไปมาค้าขายระหว่างประเทศจีนกับนครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี เป็นประจำครั้งละหลาย ๆ ลำ²

สำหรับผู้ดำเนินการค้าขายในหัวเมืองปักษ์ใต้ มีอยู่สองพวกคือ พวกขุนนาง ได้แก่ เจ้าเมืองและกรมการเมือง ส่วนอีกพวกหนึ่งคือ ชาวจีน ทั้งสองพวกนี้ล้วนเป็นผู้รับเหมาผูกขาดเป็นเจ้าของภณินายาการผลิตผลของราษฎรแทบทุกชนิด เช่น ติบูก รังนก พริกไทย ฝาง ไข่เต่าคณู สุรา ฟิน เตาดาล เตาด่าน อากรสวนใหญ่ อากรสวมภักษร³ เป็นต้น

การดำเนินงานการค้าของเจ้าเมืองและกรมการเมืองแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการจัดรวบรวมสินค้าหลวงเพื่อส่งเข้าสู่กรมพระคลังสินค้า เช่น เมืองนครศรีธรรมราช มีหน้าที่รวบรวมสินค้าหลวงในหัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งในรัชกาลที่ 2 ได้กำหนดไว้ 10 อย่าง คือ รังนก, ฝาง, ติบูก, พริกไทย, เนื้อไม้, ผลเร็ว, ตะกั่ว, งาช้าง, รง และข้าง⁴ บางคราวก็ต้องนำสินค้าหลวงบางชนิดมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ชาวต่างชาตินำเข้ามาตามความต้องการของทางราชการ เช่น ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีรับสั่งให้กรมการเมืองภูเก็ทเอาติบูกแลกกับอาวุธปืนที่พ่อค้าชาติตะวันตกนำเข้ามาจำหน่าย การค้าอีกลักษณะหนึ่งคือ ทำการค้าของตนเองโดยเป็นตัวกลางรับซื้อสินค้าจากราษฎรแล้วนำไปค้าขายกับชาวต่างประเทศ ขุนนางผู้เป็นพ่อค้าในลักษณะนี้ เช่น ขุนนางตระกูล ณ นคร

¹ เอกสารของหอสันตาสสมัยกรุงศรีอยุธยา . . . , แปลโดย นันทา สุตกุล, หน้า 83.

² เรื่องเดียวกัน; สายชล วรรณรัตน์, "เศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยปลายอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์ 11, 3 (กันยายน 2525): 24.

³ ญาตา ประภาพันท์, ระบบเจ้าภณินายาการสมัยกรุงเพทฯ ยุคต้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 112-114.

⁴ ณีรุทธิ สุทธิสงคราม, "สมัยเป็นมณฑลนครศรีธรรมราชในปักษ์ใต้," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 405-406.

ผูกขาดการเก็บภาษีและทำการค้าในเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองในสังกัด¹ ตระกูล
รัตนดิลก ณ ภูเก็ต มีพระยาภูเก็ตโลทเกษตราธิบดี (ทัต) ผูกขาดเก็บภาษีอากรและทำการค้า
ที่เมืองถลางและเมืองภูเก็ต² ขุนนางในตระกูลศรียาภัย ซึ่งปกครองเมืองในเขตสุราษฎร์ธานี
คือ พระยาไชยา³ ทำอากรรังนกและทำการค้าขายสินค้าแทบทุกชนิดในเมืองไชยา ดังที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาว่า

. . . พระยาไชยาสันตติในการค้าขาย มาด⁴ ไม่เคยมสำหรับทำเรือพลู . . . เข้า
ไปกรุงเทพฯ ยี่หนึ่งถึง $\left. \begin{matrix} 300 \\ 400 \end{matrix} \right\}$ ล่า . . . สินค้าที่เป็นพื้น . . . คือหวาย ใต้กระแวง
. . . น้ำตาลมะพร้าว สุกร . . . สินค้าทั้งปวงนั้น เข้าไปกรุงเทพฯ โดยมาก . . .
สุกรและเขา หนึ่ง . . . มีออกไปจำหน่ายเมืองสิงคโปร์ . . .⁵

นอกจากนี้ก็มีขุนนางที่เป็นคนจีน ซึ่งปฏิบัติราชการมีความดีความชอบจนได้รับแต่งตั้ง
เป็นเจ้าของเมือง เช่น หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยียง แซ่เฮา)⁶ ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
ต้นตระกูล ณ สงขลา ซึ่งบุตรหลานของท่านได้ปกครองเมืองสงขลาสืบต่อกันมาหลายชั่วคน
และมีบทบาทที่สำคัญต่อเศรษฐกิจทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ได้สร้างเมืองสงขลาให้เป็น
ศูนย์กลางการค้าของภาคใต้

¹ เมืองในสังกัดของเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2382 มีเมืองพังงา ตะกั่วป่า
ตะกั่วทุ่ง: ข้อมูลจาก วชิราวรรณ: ดัชนีแห่ง, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . .,"
หน้า 42.

² วชิราวรรณ ดัชนีแห่ง, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . .," หน้า 42.

³ พระยาไชยา (ขำ ศรียาภัย) เจ้าเมืองไชยา ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็น พระยา
วจีสัตยารักษ์.

⁴ มาด คือ เรือชนิดหนึ่งทำด้วยไม้ซุงทั้งคัน แล้วขยายให้ใหญ่โดยใช้แผ่นกระดานทำกราบ.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาส
แหลมมลายู ร.ศ. 108," ใน ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, หน้า 399.

⁶ เหยียง แซ่เฮา ชาวจีนจากเมืองเจียงจิวหู เข้ามารับทำอากรรังนกที่เมืองสงขลา
จนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงอินทคีรีสมบัติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2318 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติ ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสงขลา:
ข้อมูลจาก "พงศาวดารเมืองสงขลา," ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2506), 3: 35-38.

เจ้าเมืองเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นพ่อค้าที่สำคัญอีกตระกูลหนึ่งของภาคใต้ คือ ตระกูล ณ ระนอง มีพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจียง ณ ระนอง)¹ เจ้าเมืองระนอง เป็นต้นตระกูล ณ ระนอง บุคคลในตระกูลนี้ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองต่าง ๆ คือ เมืองระนอง, กระบุรี, กระบี่, ตรัง, ภูเก็ต, หลังสวน และชุมพร เป็นต้น บุคคลสำคัญในตระกูลนี้มีหลายท่าน เช่น พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก๊อง ณ ระนอง) สมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพร² พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต³ ตระกูลนี้ผูกขาด เก็บภาษีอากรและทำการค้าในหัวเมืองชายทะเลตะวันตก

¹ คอซู้เจียง ชาวจีนจากเมืองเจียงจิวหูเช่นเดียวกับเหยียง แซ่เฮา เข้ามารับทำภาษีเหมืองแร่ดีบุกที่เมืองระนอง ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงรัตนเศรษฐี เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถด้านการค้าและชักชวนชาวจีนเข้ามาทำเหมืองแร่จนบ้านเมืองเจริญขึ้น จึงได้รับบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยารัตนเศรษฐี ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองระนอง ครั้นชราภาพได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นที่พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดีจางวางกำกับราชการเมืองระนอง: ข้อมูลจาก วชิราวรรณ คัมพะพงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . .," หน้า 42, 47; ภิญโญ ดันพิทยคุปต์, พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี: นักปกครองตัวอย่าง รายงานการวิจัย (สงขลา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2526), หน้า 5-6.

² มณฑลชุมพร ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลสุราษฎร์.

³ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) บุตรคนที่ 9 ของพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจียง ณ ระนอง) เริ่มเข้ารับราชการเมื่ออายุ 25 ปี ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศิริรักษ์โลหวิสัย ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองระนอง ต่อมาได้รับเลื่อนขึ้นเป็นที่พระอภัยมณีคหิศรภักดี ผู้ว่าราชการเมืองกระบุรี ครั้นถึง พ.ศ. 2433 ได้เป็นที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี เจ้าเมืองตรัง จนถึง พ.ศ. 2443 และดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ถึง 2456: ข้อมูลจาก ภิญโญ ดันพิทยคุปต์, พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี: นักปกครองตัวอย่าง, หน้า 8; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2495), หน้า 231.

การที่บรรดาเจ้าเมืองและกรมการเมืองทำการค้าควบคู่กันไปกับทำราชการในลักษณะนี้มักจะเรียกกันว่า "นายทุนขุนนาง"¹ และการที่ขุนนางและเจ้าเมืองใช้เวลาราชการทำธุรกิจการค้าส่วนตัวได้โดยรัฐบาลไม่รังเกียจนั้น เพราะรัฐบาลยังไม่มีระบบการจ่ายเงินเดือนให้แก่ข้าราชการและรัฐบาลมีความปรารถนาที่จะได้ส่วยและภาษีอากรจากธุรกิจดังกล่าวมาก ๆ ขอแต่อย่าให้ทอดทิ้งประโยชน์ของทางราชการเท่านั้น²

สำหรับพ่อค้าอีกพวกหนึ่งได้แก่ ชาวจีนผู้รับผูกขาดเป็นเจ้าภาษีนายอากร ได้ทำการค้าผลผลิตที่ตน เป็น เจ้าภาษีในลักษณะเดียวกับนายทุนขุนนาง คนจีนเหล่านี้ไม่ได้เป็นข้าราชการ แต่บางคนก็ได้รับแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์ จึงอยู่ในลักษณะ "พ่อค้ากึ่งนายทุน กึ่งข้าราชการ"³

สำหรับคนไทยโดยทั่วไปไม่นิยมทำการค้า ทั้งนี้เพราะคนไทยไม่มีความสามารถในการค้าขาย คงถนัดแต่อาชีพการเกษตรกรรมเท่านั้น

ต่อมาหลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาขายรังกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลต้องยกเลิกผูกขาดทำการค้า ปล่อยให้เอกชนประกอบอาชีพการค้าได้อย่างเสรี คนจีนก็รับทำแทนรัฐบาล และขยายการค้ากว้างขวางยิ่งขึ้น จนถึงรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงโปรดให้ปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากรเสียใหม่ และทรงตั้งเงินเดือนให้ข้าราชการด้วย และข้าราชการต้องอุทิศเวลาให้แก่ราชการมากขึ้น การดำเนินงานการค้าทั้งภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศของไทยจึงตกอยู่ในมือของคนจีน⁴ ทั้งหมด

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ," ใน อนุสรณ์ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 35.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ, หน้า 221.

³ ญาดา ประภาพันธ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเก่า ยุคต้น, หน้า 118.

⁴ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850-1970 (California: Stanford University Press, 1971), p. 19; พรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 253.

อาชีพอื่น ๆ ของชาวภาคใต้ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกหลายอาชีพ แต่เป็นอาชีพที่ทำกันในวงจำกัดเฉพาะกลุ่ม เฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น เช่น ทำเครื่องถม ทอผ้ายก และทำเครื่องใช้ด้วยย่านลิเภาที่เมืองนครศรีธรรมราช การแกะรูปหนังตะลุง การทำเครื่องทองเหลือง การปั้นหม้อ¹ การทำอิฐทำกระเบื้องที่สงขลา เก็บรังนก เก็บไข่เต่าตุน และเลี้ยงสัตว์ สำหรับอาชีพเลี้ยงสัตว์ของชาวภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่ทำควบคู่กันไปกับอาชีพทำนา ทำสวนและทำไร่ สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ วัวและควาย เพื่อใช้แรงงานทำนา² นอกจากนี้มีการเลี้ยงสัตว์ประเภทไข่เป็นอาหาร ได้แก่ หมู เป็ด ไข่ไก่ แพะ แกะ เป็นต้น

อาชีพของชาวภาคใต้ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอจะสรุปได้ว่า การทำนาเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นอาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ รองลงมา ได้แก่ อาชีพการทำสวน แต่ถ้าพิจารณาถึงรายได้ของรัฐแล้ว การทำเหมืองแร่ดีบุกเป็นอาชีพที่สามารถทำรายได้ให้แก่รัฐมากกว่าอาชีพใด ๆ เพราะดีบุกเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดเพียงชนิดเดียวของภาคใต้ รายได้ของรัฐจากแร่ดีบุกระหว่าง พ.ศ. 2437-2443 มีดังนี้³

พ.ศ.	รายได้ของรัฐ (บาท)
2437	520,901
2438	536,178
2439	764,166
2440	447,538
2441	321,172
2442	626,146
2443	1,239,204

¹ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, "สภาพเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1762 หรือ 1781) ถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2398)." ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช, หน้า 266.

² วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ, นครศรีธรรมราช (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), หน้า 37.

³ พรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 320.

สภาพสังคมของภาคใต้ก่อน พ.ศ. 2444

สังคมภาคใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสังคมในระบบไพร่ที่ไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานโยธา เช่น ขุดคลอง ทำถนน สร้างวัด สร้างสถานที่ราชการ ไพร่บางพวกไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่ก็ต้องจัดหาสิ่งของส่งให้ทางราชการเป็นส่วยเพื่อทดแทนการเกณฑ์แรงงานตามที่ทางราชการกำหนดว่าต้องส่งส่วยอะไรเป็นจำนวนเท่าใด ซึ่งไพร่ไม่มีโอกาสที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะมีการสำรวจจำนวนไพร่ที่เรียกว่า "สักเลก" อยู่เสมอ การสักเลกครั้งใหญ่ในหัวเมืองมณฑลได้ทำกันในปี พ.ศ. 2391¹ นอกจากงานหลวงแล้ว ยังต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานในไร่นาของมูลนายอีกด้วย ไพร่จึงเหลือเวลาสำหรับประกอบอาชีพของตัวเอง เพียงเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเท่านั้น ไม่สามารถที่จะทำให้มีส่วนเกินสะสมไว้ได้² ราษฎรบางเมืองก็ประสบกับความทุกข์ยาก เพราะการเสียภาษีและการเกณฑ์แรงงานอย่างแสนสาหัส เช่น ที่เมืองรามัน พระยารามันเก็บส่วยและภาษีซ้ำแล้วซ้ำอีก ราษฎรคนใดขัดขืน ก็ถูกลงโทษด้วยการจับใส่ขื่อคาหรือถูกพรคพวกของเจ้าเมืองลักวัวลักควาย ราษฎรต้องจำใจยอมจ่ายให้อีก ซ้ำยังเกณฑ์แรงงานราษฎรไปทำงานของคน เป็นระยะเวลานานจนราษฎรไม่มีเวลาทำมาหากิน เช่น เกณฑ์ไปจับช้าง เกณฑ์ไปทำนา กว่าราษฎรจะได้กลับมาทำนาของตนก็พันฤดูทำนาเสียแล้ว³

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุด
รัชกาลที่ 3, รัชกาลที่ 4 (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 22.

² แล ดิลกวิทยรัตน์, "วิถีการผลิตแบบเอเชียกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความค้ำพัฒนาของสังคมไทย," วารสารธรรมศาสตร์, 9, 1 (กรกฎาคม - กันยายน 2522): 89-90.

³ สมโชติ อ่องสกุล, "การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล: มณฑลปัตตานี," ใน มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ, วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ่องสกุล, บรรณาธิการ, เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, 2524), หน้า 357.

การ เบียด เบียนกดขี่ข่ม เหวงราษฎร์ในลักษณะนี้มักปรากฏอยู่เสมอ ซึ่งราษฎร์ใน
ฐานะที่เป็นไพร่ยากที่จะหลบหลีกได้ นอกจากจะละทิ้งบ้านเรือนพาครอบครัวหลบหนีไปอยู่
เมืองอื่นหรือ เข้าไปอาศัยอยู่ในป่าเท่านั้น

ลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวภาคใต้

ประชาชนในภาคใต้ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม เป็นส่วนใหญ่ การศึกษาลักษณะ
การดำเนินชีวิตของประชาชนในภาคนี้จึงได้ถือ เอาชาวนาและชาวสวน เป็นหลัก

การประกอบอาชีพของประชาชนชาวภาคใต้ นอกจากจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์
แล้ว ยังมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลมาก คือ ความศรัทธาในอาชีพของบรรพบุรุษ
ซึ่งชาวภาคใต้ได้อบรมสั่งสอนลูกหลานในลักษณะปลูกฝังค่านิยมให้มีความภาคภูมิใจในอาชีพของ
พ่อแม่ปู่ย่าตายายที่สืบทอดกันมาไม่เปลี่ยนแปลง บางอาชีพที่ต้องมีการถ่ายทอดความรู้และ
ฝึกฝนความชำนาญกัน เป็นพิเศษแล้ว บุคคลนอกตระกูลจะไม่ค่อยมีโอกาสเข้าไปร่วมได้เลย
เช่น อาชีพการทำเครื่องถม ทำเครื่องทองเหลือง บันหม้อ ทอผ้าฝ้าย แกะสลักรูปหนังตะลุง
 เป็นต้น อาชีพการทำนา พ่อแม่ก็ต้องสอนลูกหลานให้มีความรู้ความสามารถในองค์ประกอบของ
อาชีพ ซึ่งเป็นศิลปะในการดำรงชีวิต การรู้แต่เพียงวิธีการไถนา หว่านกล้า บักดำ และ
เก็บเกี่ยวเท่านั้นจะไม่สามารถนำชีวิตให้รอดพ้นจากความอดอยากขาดแคลนได้ ดังนั้นอาชีพ
การทำนาของชาวภาคใต้จึงมีความหมายกว้างกว่า การไถ หว่าน บักดำ และเก็บเกี่ยวอีก
หลายประการ คือ ต้องสามารถทำอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาได้ เช่น ทำหัวหมู
หางยาม แอก ซึ่งเป็นส่วนประกอบของคันไถได้ สามารถทำด้ามจอบ ด้ามเสียม ด้าม
แคะด้ามเคียวสำหรับเก็บเกี่ยวข้าว ฟัน เชือกสำหรับล่ามวัวควาย เย็บหมวก สานกระด้ง
ทำสาแทรก และต้องรู้วิธีเลี้ยงวัวควายให้สมบูรณ์แข็งแรง รู้วิธีรักษาเมื่อวัวควายเจ็บไขไม่สบาย
ตลอดทั้งรู้วิธีจับปลาในทุ่งนาและในแม่น้ำลำคลองมาเป็นอาหาร สำหรับผู้หญิงต้องเรียนรู้อาชีพ
ทอผ้า วิธีตัดเย็บเสื้อผ้าใช้ในครอบครัวด้วย¹ การดำเนินชีวิตของชาวสวนชาวไร่ก็เป็นไป
ในทำนองเดียวกันนี้

¹ ท้องที่ต่าง ๆ ในจังหวัดภาคใต้ เพิ่งยกเลิกทอผ้าใช้ในระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
นี้เอง: ข้อมูลจาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
สร้างสรรค์, 2527), หน้า 89.

ลักษณะการดำรงชีพดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าชุมชนชาวนาในภาคใต้สามารถอยู่ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยชุมชนอื่นมากนัก แต่การพึ่งพาอาศัยในชุมชนเดียวกันก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีที่ดินไม่มากนักหรือไม่มีเลย มักจะไปร่วมทำกับผู้มีที่ดินมาก โดยวิธีการทำ "หว่า"¹ ลักษณะการทำนาหว่าคือ เจ้าของนาจะแบ่งนาให้ทำโดยเจ้าของนาให้ใช้อุปกรณ์การทำนา เช่น คันไถ คราด วัว ตลอดจนพันธุ์ข้าวปลูก ผู้รับทำหว่าลงแค้นแรงงานเท่านั้น ครั้นเมื่อข้าวสุกเจ้าของนาและผู้รับทำหว่าจะแบ่งกันเก็บ เกี่ยวคนละครึ่ง หรืออาจจะตกลงกัน เป็นอย่างอื่นก็ได้ เช่น การทำนาหว่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช เจ้าของนาลงมือทำเองทั้งหมด การหว่าจะเริ่ม เฉพาะตอนเก็บเกี่ยวเท่านั้น โดยมีผู้มารับ เกี่ยว เกี่ยวข้าวทั้งหมดแล้วแบ่งกับเจ้าของนาคนละครึ่ง การที่เจ้าของนายอมให้เก็บเกี่ยวหว่าก็เพราะ เจ้าของนาเก็บเกี่ยวไม่ทัน ถ้าทิ้งไว้นานฝนตกลงมาข้าวก็เสียหายหมด² การทำหว่านี้เป็นลักษณะการประสานประโยชน์ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของผู้มีอาชีพ เกษตรกรรมแทบทุกสาขาในภาคใต้ตลอดมา เป็นการแบ่งผลประโยชน์ที่มีความยุติธรรมมากที่สุด เมื่อ เปรียบ เทียบกับการเกณฑ์แรงงานของรัฐบาลและของมูลนาย

ลักษณะการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้ เป็นการผลิตเพียงเพื่อให้พอเลี้ยงตัวเองเท่านั้น ผลผลิตที่ได้จึงมีไม่มากนัก ทำให้เจ้าภาษี คือเจ้าเมืองผู้ผูกขาดเก็บภาษีอากรในระบบเหมามาเมือง เก็บภาษีอากรได้น้อยตามปริมาณการผลิตลงไปด้วย จึงทำให้เจ้าเมืองทั้งหลายไม่พอใจและมองประชาชนชาวภาคใต้ว่าเป็นพวกที่ฝักน้อย ดังพระราชหัตถ์เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวเมืองไชยาว่า

---

¹ หว่า หรือ หวะ ตรงกับคำในภาษามลายูว่า rawah หมายถึง รวมหุ้นกันทำกิจการ โดยฝ่ายหนึ่งลงทุน อีกฝ่ายหนึ่งลงแรง: ข้อมูลจาก วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ, นครศรีธรรมราช, หน้า 234.

² สัมภาษณ์ นายเกลือม กาพกาญจน์ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 103 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าไร่ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช, 10 ตุลาคม 2525.

. . . พระยาไชยาแจ้งว่าเมื่อเข้าแพงได้คิดชักนํ้าให้ทำตาล ก็ทำได้นํ้าตาลดีกว่านํ้าตาลเมืองยี่หรีง . . . ครั้นพอมิเข้ากินแล้ว ก็พากันทิ้งการทำตาลเสียมาก ราษฎรอยู่ข้างจะสิ้นโดยหากินแต่พอเลี้ยงชีวิตคล้ายเมืองพัทลุง . . .¹

และทรงบรรยายถึงการดำเนินชีวิตของชาวเมืองพัทลุงเมื่อ พ.ศ. 2432 ว่า

. . . คนในพื้นที่เมืองอยู่ข้างมักน้อย สิ้นโดย เป็นแบบเหมือน ๆ กันไปเสียหมด ไม่ถนัดการซื้อขาย ทำนาแค่พอไปแลกกับเข้า² เมืองสงขลามากิน ผ้านุ่งก็ทอเองเพียงปีหนึ่งคนละสองผืน ไม่ซื้อไม่ขายกัน แล้วก็อยู่เปล่า ๆ สบายแล้ว การซื้อขายจึงเกือบจะเรียกว่าไม่มีอันใดได้นอกจากของป่าเล็กน้อย . . .³

การที่เจ้าเมืองมองราษฎรว่าเป็นพวกมักน้อยในการประกอบอาชีพนี้ เจ้าเมืองบางเมืองจึงใช้วิธีการบังคับให้ราษฎรปลูกพืชตามจำนวนที่เจ้าเมืองกำหนด เช่น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ เจ้าเมืองตรัง บังคับให้ราษฎรแต่ละครอบครัวต้องปลูกต้นหมาก 100 ต้น มะพร้าว 50 ต้น กาแฟ 50 ต้น เป็นต้น⁴ ถึงแม้การใช้อำนาจของเจ้าเมืองในลักษณะนี้จะไม่ถูกต้องนัก เพราะได้มีการประกาศยกเลิกระบบไพร่แล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่าทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ราษฎรเองแก่เจ้าเมืองในฐานะผู้ปกครองและในฐานะเจ้าภาษีนายอากร และยังเป็นผลดีต่อชุมชนเมืองนี้

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู พ.ศ. 108," ใน ประวัติศาสตร์ประพาสต้น, หน้า 398.

² กับเข้า หมายถึง ปลา กะปิ เกลือ ฯลฯ

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108, 109, 117, 120 รวม 4 คราว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดาราสิริทิศาพรณีวดี กรมขุนศรีสัชนาลัย สุรกัญญา ณ เมรุท้องสนามหลวง (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2468) อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, หน้า 81.

⁴ วิชาวรรณ ดัฒนะพงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . .," หน้า 99.

เพราะทำให้มีพืชผล เหลือจากการบริโภคส่งไปจำหน่ายในตลาดสิงคโปร์และปีนังด้วย¹ ซึ่งทำให้การค้ากับต่างประเทศในระดับภูมิภาคมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น²

การใช้เวลาในการประกอบอาชีพของชาวภาคใต้ แต่ละอาชีพไม่ได้ทำตลอดทั้งปี ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

การทำนาชาวนาเริ่มไถในเดือน 6 หลังจากที่มีฝนตกลงมาบ้างแล้วทิ้งไว้ให้หญ้าตาย พอถึงเดือน 8 ฝนตกชุกมีน้ำขังจึงหว่านกล้า และเริ่มปักดำในราวเดือน 10 จนถึงเดือน 12 เสร็จหน้านา การเก็บเกี่ยวข้าวทำกันในระหว่างเดือนยี่ถึงเดือน 3 เป็นเวลาประมาณ 1 เดือน รวมเวลาทำนาในหนึ่งปีประมาณ 5-6 เดือนเท่านั้น เวลาที่เหลือชาวนาจะใช้ในการเตรียมการสำหรับการทำนาในปีต่อไปไม่เกิน 1 เดือน เช่น การซ่อมแซมเครื่องมือต่าง ๆ ผันเชือกถ้ำม วัวควาย สานตะกร้า กระจดง สาแทรก รวมทั้งการเตรียมเสบียงอาหารไว้สำหรับหน้านาด้วย ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ผู้หญิงส่วนใหญ่มีงานทำมากกว่าผู้ชาย เช่น การทอผ้า การเย็บจาก³ สำหรับมุงหลังคา ทำฝาบ้าน เพื่อซ่อมแซมบ้านหรือเพื่อสนองความต้องการของชุมชนอื่น เป็นต้น

สำหรับชาวสวนส่วนใหญ่จะทำนาควบคู่กันไปกับการทำสวน แต่ชาวสวนมักจะทำนาปรัง ซึ่งใช้ระยะเวลาในการทำสั้นกว่านาหยาบ คือ ทำนาเสร็จในเดือน 8 และเก็บเกี่ยวในเดือน 12 ทั้งนี้เนื่องจากพันธุ์ข้าวสำหรับนาปรังให้ผลในระยะเวลาสั้น ต่อจากนั้นชาวสวนจะปลูกพืชผักผลไม้บ้าง แต่พันธุ์ไม้ยืนต้น เช่น ทุเรียน มังคุด เงาะ ลางสาด สะดอ มีอายุการให้ผลยาวนานจึงไม่มีการปลูกบ่อย ๆ ชาวสวนจึงมีเวลาว่างพอ ๆ กันกับชาวนา ส่วนอาชีพการทำเหมืองแร่ดินบุกก็ทำได้เฉพาะในหน้าฝนเท่านั้น ในหน้าแล้งน้ำแห้งไม่สามารถจะทำได้ ทางชายฝั่งตะวันตก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² การที่พระยารัชฎาฯ บังคับให้ราษฎรเพิ่มผลผลิตจนมีพืชผลทางการเกษตรส่งเป็นสินค้าออกไปจำหน่ายที่สิงคโปร์และปีนังนี้ เป็นแนวทางให้มีการนำยางพาราเข้ามาปลูกและผลิตส่งไปจำหน่ายที่ตลาดทั้งสองแห่งนี้ในเวลาต่อมา.

³ การเย็บจาก บางท้องถิ่นใช้ใบสาตุเย็บแทนใบจาก เรียกกันว่า จากสาตุ.

มีระยะที่ฝนตกชุกประมาณ 7 เดือน สำหรับชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกมีระยะฝนตกที่มีน้ำฝน
บริบูรณ์ประมาณ 5 เดือน บางท้องที่ที่อยู่ใกล้ลำนน้ำลำคลองก็สามารถขุดหาแร่ได้ตลอดปี
แต่ผู้ประกอบการอาชีพนี้ส่วนใหญ่ก็มีเวลาว่างประมาณ 5-7 เดือน เช่นเดียวกัน

สรุปแล้วชุมชนทุกอาชีพในภาคใต้ รวมทั้งอาชีพการประมงและการเก็บของป่าด้วย
ล้วนมีเวลาว่างจากการประกอบอาชีพแต่ละหลาย ๆ เดือน ซึ่งเวลาดังกล่าวนี้นชาวภาคใต้ไม่
ค่อยได้ทำอะไรให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพมากนัก

ลักษณะของสังคมภาคใต้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่สมควรยกขึ้นมาพิจารณาก็คือ
การเข้ามาของชาวจีน อาชีพที่ชักนำให้ชาวจีนเข้ามาสู่สังคมภาคใต้มากที่สุด คือ การทำเหมือง
แร่ดีบุก เพราะกรรมกรในเหมืองแร่ทั้งหมดเป็นชาวจีน¹ ประมาณกันว่าใน พ.ศ. 2433
มีคนจีนเป็นกรรมกรเหมืองแร่ที่ภูเก็ต 8,984 คน² เมื่อชาวจีนกลุ่มแรก ๆ เข้ามาทำงานทำ
มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย รุ่งเรือง ๆ ก็ติดตามเข้ามาอีกเป็นจำนวนมาก³ กรรมกรเหมือง
แร่เหล่านี้เมื่อทำไปนาน ๆ จนสามารถสะสมทุนรอนได้ก็เปลี่ยนฐานะมาเป็นเจ้าของกิจการเหมือง
แร่บ้าง เป็นพ่อค้าบ้าง และพ่อค้าเหล่านี้ก็มักเข้าประมูลเป็นเจ้าของนายอากรด้วย⁴
ถ้าพิจารณาถึงการเข้ามาตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพของคนจีนในภาคใต้จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่

---

¹ ปรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 169.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาส
ทางบก ทางเรือ รอบแหลมมลายู ร.ศ. 109, หน้า 135 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

³ ใน พ.ศ. 2446 มณฑลภูเก็ตมีประชากร 178,599 คน และมีคนจีนถึง 32,408 คน :
ข้อมูลจาก มณฑล คงแฉวงทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-
2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2527), หน้า 16, 21.

⁴ ปรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. 2411-2474," หน้า 176.

เป็นอาชีพที่คนไทยไม่มีความถนัดแทบทั้งสิ้น เช่น การค้าขาย เป็นเจ้าภานายอากร รับจ้างเดินเรือสินค้าในทะเล ตั้งโรงสีไฟ แม้แต่อาชีพการเพาะปลูก คนจีนก็ทำในลักษณะที่แตกต่างไปจากคนไทย คนไทยเพาะปลูกเพื่อการยังชีพ แต่คนจีนทำเป็นไร่นาขนาดใหญ่เพื่อการค้า เช่น การทำไร่พริกไทย ไร่จันทร์เทศ และไร่กาแฟ ดังที่กล่าวมาแล้ว การเพาะปลูกของคนจีนในลักษณะดังกล่าวนี้มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยกระจายพื้นที่ปลูกยางในเวลาต่อมา

นโยบายการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกในภาคใต้

สังคมในระบบไพร่ของไทย มีสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลมีความเอื้อเฟื้อต่อราษฎรอยู่ประการหนึ่งคือ การอนุญาตให้ราษฎรถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ทำกินได้ตามกำลังความสามารถของแต่ละบุคคล โดยรัฐบาลเปิดโอกาสให้เข้าจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของได้ตามความพอใจ แต่ต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบเสียก่อน¹ เพื่อจะได้ออกโฉนดให้ไว้เป็นหลักฐาน หากเข้าจับจองโดยพลการก็จะมีควมผิด ดังกฎหมายที่บัญญัติไว้ในพระอัยการเบ็ดเสร็จว่า

. . . ผู้ใดกันสร้างเล็กรั้งที่ไร่นาเรียกสวน . . . ให้ไปบอกแก่เสนา นายระวาง นายอากรไปดู . . . ที่กันสร้างนั้นให้รู้มากแลน้อย ให้เสนา นายระวาง นายอากรเขียนโฉนดให้ . . . ถ้าแลผู้ใดลักลอบกันสร้างเล็กรั้งทำตามอำเภอใจเองหมีได้บอก } จับได้ก็ตี มีผู้ร้องฟ้องพิจารณาเป็นสัจไซ้ให้ลงโทษ 6 สถาน. . .²

การจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูกนี้ รัฐบาลพยายามส่งเสริมให้ประชาชนจับจองกันให้มาก ถึงกับได้วางเกณฑ์ปูนบำเหน็จรางวัลแก่บรรดาข้าราชการผู้ชักชวนส่งเสริมให้ราษฎรเข้าจับจองป่าดงทุ่งว่างเป็นที่ทำมาหากิน³ ทั้งนี้เพื่อรัฐบาลจะได้มีรายได้จากภาษีอากร

¹ ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 11.

² กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521), หน้า 387.

³ ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่, หน้า 11.

มากขึ้น ดังบทบัญญัติในพระอัยการขบฏศึกว่า ". . . อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างการ หาผู้อยู่
 ทำมาหากินมิได้ และผู้ใดชักชวนราษฎรให้เข้ามาทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้นพระคลัง
 บำนาน เปนลหุ . . ." ¹

1. หลักเกณฑ์ในการจับจองที่ดิน

การจับจองที่ดินในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐบาลอาศัยบทบัญญัติในพระอัยการ
 เบ็ดเสร็จในกฎหมายตราสามดวง ² เป็นแบบแผนในการดำเนินการคือ เมื่อราษฎรแจ้งต่อ
 เจ้าพนักงาน ขอจับจองที่ดินในบริเวณใด เจ้าพนักงานจะออกไปตรวจ ถ้าที่ดินแปลงนั้น เป็นที่ว่าง
 ไม่เคยอนุญาตให้ผู้ใดถือกรรมสิทธิ์มาก่อน หรือไม่เป็นที่ดินหวงห้ามเอาไว้เพื่อประโยชน์สำหรับ
 ราชการและมี เนื้อที่ไม่มาก เกินกำลังที่จะทำประโยชน์ของผู้จับจองแล้ว เจ้าพนักงานอำเภอก็จะ
 ออกหลักฐานขึ้นต้นให้ เรียกว่า ใบเหยียบย่ำ ³ แต่ใบเหยียบย่ำไม่ใช่ใบแสดงกรรมสิทธิ์
 เมื่อได้ใบเหยียบย่ำแล้วผู้จับจองต้องขอตราจองต่อไป ผู้มีอำนาจออกตราจองในหัวเมืองคือ
 เจ้าเมืองและกรมการเมือง ⁴ เมื่อได้รับตราจองแล้วจึงลงมือทำประโยชน์ในที่ดินนั้นได้
 ตราจองมีอายุ 3 ปี ⁵ ถ้าผู้จับจองได้รับตราจองไปแล้วไม่ได้ทำประโยชน์ ทั้งที่ดินที่ว่าง
 เปล่าเกินกำหนด 3 ปี ก็หมดสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้น ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ว่า ". . . แผ่นดินอยู่ได้
 ด้วยภาษี ด้วยผลเพาะปลูกสำหรับกินแล เปนสินค้า รัฐบาลจึงต้องให้มีใครเข้าเพาะปลูก ไม่
 ต้องการให้เก็บที่ดินนิ่งไว้ . . ." ⁶

¹ กฎหมายตราสามดวง, หน้า 539.

² พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, "คำรับสั่งพระเจ้าพี่ยาเธอ
 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในที่ประชุมนายทะเบียนที่ดินปีพระพุทธศักราช
 2459," ใน กฎแลคำสั่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการกับคำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องที่ดิน
 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2464), หน้า 78.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

ถ้าพิจารณาวิธีการจับจองที่ดินที่กล่าวมานี้จะ เห็นได้ว่า รัฐบาลมิได้ถือเอา เกณฑ์ สักดินาของไพร่จำนวน 25 ไร่¹ เป็นเรื่องสำคัญในการอนุญาตให้ราษฎรจับจองที่ดินทำกิน แต่รัฐบาลพิจารณาความสามารถในการทำประโยชน์ที่ดิน เป็นสำคัญ โดยใช้ระบบ 3 ปี ตามอายุของตราจองนั่นเอง

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแก้ไขหลักเกณฑ์ ในการขอจับจองที่ดิน เสียใหม่ ดังที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 มาตรา 59 ว่า

. . . ถ้าผู้จะขอจองที่ดิน ซึ่งเป็นที่ว่างมีอยู่ใน เขตท้องที่ที่ได้ออกโฉนดแผนที่แล้ว ให้ผู้นั้นปักไม้แก่นทหาย เขตที่ซึ่งจะขอจองไว้ทุกมุม แล้วเชิญกำนันผู้ปกครองตำบลท้องที่ ซึ่งจะขอจองนั้น พร้อมด้วยผู้ซึ่งปกครองที่ดินอยู่ใกล้ที่ซึ่งจะขอจองไม่ต่ำกว่าอีก 2 คน เป็นพยาน . . . แล้วให้ทำเรื่องราวขอจองที่นั้นยื่นต่อกรมการอำเภอผู้ปกครองท้องที่ เรื่องราวนี้ต้องลงชื่อ กำนันแลพยานรับรองว่าเป็นความจริง . . .²

หลังจากราษฎรได้ดำเนินการจับจองตามขั้นตอนดังกล่าวแล้ว ทางราชการจะออก ใบเหี้ยมย่ำให้ไว้เป็นหลักฐาน แต่ใบเหี้ยมย่ำมีอายุ 2 ปีเท่านั้น ถ้ายังไม่ได้รับโฉนดก็ต้อง ขอใบเหี้ยมย่ำใหม่³

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราษฎรในหัวเมืองบึงกุ่มได้ได้ขอ จับจองที่ดิน เพื่อทำสวนมะพร้าวและทำสวนยางพารากันอย่างกว้างขวางทั้งในมณฑลชุมพร

¹อดิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์: พ.ศ. 2325-2416, แปลโดย ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุงบุญมี (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2521), หน้า 230.

²"ว่าด้วยการจองที่ดิน," ใน พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ม.ป.ป.), หน้า 22.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต และมณฑลปัตตานี รัฐบาลจึงได้ร่างพระราชบัญญัติที่ดินขึ้นใหม่เพื่อใช้บังคับในมณฑลภาคใต้ แต่เสร็จไม่ทันการ รัฐบาลจึงต้องออกประกาศเกี่ยวกับการจับจองที่ดินบังคับใช้เป็นการชั่วคราวก่อน เรียกว่า "ประกาศใช้เพนข้อบังคับชั่วคราวสำหรับการเพาะปลูกสวนใหญ่ สมพัทพร ที่ไร่ แลนา ร.ศ. 129"¹ โดยกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการขอจับจองที่ดินของราษฎร ดังปรากฏในสารตราจากกระทรวงเกษตรธิการถึงข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลในภาคใต้ว่า

. . . ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลตรวจภูมิประเทศในท้องที่ต่าง ๆ ว่า มีที่ดินในท้องที่ใดจำนวนเท่าใด ที่เหมาะกับการทำนาและปลูกพืชผลไม้ มะพร้าว ยางพารา เพื่อหวงห้ามไว้ในอำเภอหนึ่งแห่งหนึ่งหรือหลายแห่งให้พอกับราษฎรในอำเภอนั้น โดยเอาจำนวนชายฉกรรจ์เป็นเกณฑ์ คนหนึ่ง 200 ไร่ . . .²

การกำหนดให้หวงห้ามที่ดินไว้ 200 ไร่ ต่อจำนวนชายฉกรรจ์คนหนึ่งนั้น มิได้หมายความว่า จะยอมให้ราษฎรจับจองคนละ 200 ไร่ แต่เป็นการปักเขตหวงห้ามสำรองไว้เท่านั้น ตามประกาศข้อบังคับชั่วคราวนี้กำหนดให้ชายฉกรรจ์คนหนึ่งจับจองได้ไม่เกิน 50 ไร่ เมื่อได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินแล้วจะโอนหรือขายให้แก่บุคคลอื่นก็ได้ แต่การซื้อขายหรือยกให้แก่ผู้อื่น จะรับซื้อหรือขายหรือยกให้เกิน 50 ไร่ไม่ได้ เว้นแต่ที่ดินที่เป็นมรดก ประกาศฉบับนี้ได้กำหนดพื้นที่ที่ไม่อนุญาตให้ราษฎรจับจองด้วย ได้แก่ เขตภูเขา ป่าไม้ ลำธาร หนองน้ำ ที่สาธารณะ-ประโยชน์ เป็นต้น

¹ กจช., ร.6 กษ. 7/1 "หนังสือของพระยาวงษานุประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6" 15 ตุลาคม พ.ศ. 2453 อ้างถึงใน ร้อยโทพิชัย สิงห์ทอง, "นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 55.

² กจช., ร.6 กษ. 7/1 "สำเนาสารตราถึงข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล" 9 มีนาคม พ.ศ. 2453 อ้างถึงใน ร้อยโทพิชัย สิงห์ทอง, "นโยบายส่งเสริมการเกษตร . . ." หน้า 55.

เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจออกใบเหยียบย่ำให้ราษฎรถือครองที่ดิน มีดังนี้¹

1. นายอำเภอ มีอำนาจออกใบเหยียบย่ำไม่เกินคนละ 50 ไร่
2. ผู้ว่าราชการ มีอำนาจออกใบเหยียบย่ำไม่เกินคนละ 100 ไร่
3. ข้าหลวงเทศาภิบาล มีอำนาจออกใบเหยียบย่ำไม่เกินคนละ 500 ไร่
4. เสนาบดีเจ้ากระทรวง มีอำนาจออกใบเหยียบย่ำไม่เกินคนละ 1000 ไร่

ต่อมาตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก้ไขระเบียบใหม่ โดยให้อำนาจเสนาบดีออกใบเหยียบย่ำได้ไม่เกินคนละ 2000 ไร่ ดังหนังสือของเจ้าพระยามรราช เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ ว่า ". . . การที่จะออกตราจอง . . . มีเนื้อที่ไม่เกิน 2000 ไร่ ให้อยู่ในอำนาจเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ จะพิจารณาและอนุญาต ถ้าเกิน 2000 ไร่ ต้องกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต . . ." ²

สำหรับราษฎรที่อยู่ในชนบทห่างไกลจากตัวเมือง มักจะไม่ดำเนินการจับจองที่ดินตามระเบียบที่ทางราชการกำหนดไว้ แต่ใช้วิธีจับจองโดยการหักร้างทางพงโดยพลการแล้วลงมือปลูกพืช จากนั้นจึงขอมิกรรมสิทธิ์ในภายหลัง ซึ่งทางราชการก็ไม่เอาผิดแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะรัฐบาลถือว่ารัฐไม่เสียประโยชน์และยังเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรด้วย การจับจองที่ดินในลักษณะนี้ทำกันทั่วไปในหัวเมืองปักษ์ใต้ แต่ในบางเมืองวิธีการจับจองที่ดินก็ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าเมือง เช่น ที่เมืองตรัง พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้แก้ไขธรรมเนียมการจับจองที่ดินด้วยการประกาศให้ราษฎรที่ยังไม่มีที่ดินทำกิน เป็นของตนเอง แจ้งต่อกำนัน ขอจับจองที่ดินว่างเปล่าในตำบลที่ตนอาศัยอยู่ ต่อจากนั้นทางการจะประกาศการจับจองดังกล่าวในที่สาธารณะที่ตำบล ที่อำเภอ และที่ศาลากลางจังหวัดแห่งละ 7 วัน ถ้าไม่มีผู้ใดนำหลักฐานมาแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้นภายในระยะเวลาดังกล่าว ผู้จับจองก็จะได้รับอนุญาตให้มีกรรมสิทธิ์ เมื่อผู้จับจองมีที่ดินเป็นของตนเองแล้ว ต้องใช้เพื่อการเกษตรเท่านั้น ³

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กษ. . ร.6 กษ. 10/6 "นายชินปักษ์จัน (จันแคะ) ขอจับจองที่ดินจังหวัดสงขลา"

9 สิงหาคม พ.ศ. 2468.

³ วชิราวรรณ ดัดทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . ." หน้า 98.

ลักษณะการจับจองที่ดินอีกแบบหนึ่งในภาคใต้ ซึ่งปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ คือ ใครอยากได้ที่ดินตรงไหน ก็จับจองเอาตามใจชอบและเพื่อให้คนอื่นรู้ว่าที่แปลงนี้เป็นของตน ก็ปลูกพืชผลประเภทไม้ยืนต้นไว้ไร่ละต้นสองต้น เช่น ทุเรียน ลางสาด เงาะ สะตอ เนียง ขนุน จำปาตะ เป็นต้น ในแต่ละหมู่บ้านย่อมเป็นที่รู้กันว่าที่ดินตรงไหนเป็นของใคร

การจับจองที่ดินในลักษณะนี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพราะการปฏิบัติตามขั้นตอนของกฎหมายนั้น จะต้องเสียค่าธรรมเนียมหลายประการ ซึ่งรวมเป็นเงินไม่ใช่น้อย¹

---

¹รัฐบาลได้กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมการจับจองที่ดินไว้ดังนี้

การออกไปเหยียบย่ำ

1. ค่ารับเรื่องราว 3 บาท ได้แก่ กำนัน พยาน และรัฐบาลรายละหนึ่งบาท
2. ค่าไปเหยียบย่ำและโฆษณา 1 บาท
3. ค่าจองไร่ละ 4 อัฐ

ขึ้นรังวัด

1. ค่ารังวัดทำแผนที่น้อยกว่า 50 ไร่ แปลงละ 3 บาท หากเกินกว่า 50 ไร่ เก็บ 4 บาท ขึ้นถึง 20 บาทเป็นอย่างสูง
2. ค่าโฆษณา 1 บาท

ขึ้นออกโฉนด

1. ค่ากระดาษ 2 บาท ค่าเขียน 1 บาท ค่าตรา 1 บาท รวม 4 บาท
2. ค่าจองไร่ละ 12 อัฐ หากผู้จองที่ดินชำระค่าจองในการขอไปเหยียบย่ำ

ไม่ครบ เจ้าพนักงานจะเรียกให้ครบทั้งสองครั้ง รวมไร่ละ 16 อัฐ (หนึ่งสลึง): ข้อมูลจาก "ประกาศออกโฉนดที่ดิน ลงวันที่ 15 กันยายน 2444," ใน รวมกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน, หน้า 60-61 อ้างถึงใน นพรัตน์ นุสธรรม, "การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 153.

การที่ราษฎรจับจองที่ดินโดยผลการแต่ไม่มีความผิดใด ๆ ก็เพราะผู้นำในการจับจองที่ดินโดยวิธีดังกล่าว ได้แก่ กำนันและผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง¹ สำหรับราษฎรโดยทั่วไปที่ถือปฏิบัติตามกฎหมาย ส่วนใหญ่ไม่นิยมจับจองที่ดินไว้มาก ๆ เพราะการมีที่ดินมาก ถ้าไม่ได้ทำประโยชน์ก็เสียค่าภาษีที่ดิน เปล่า ๆ

ราษฎรในบางท้องที่ในหัวเมืองต่าง ๆ ในรัชกาลได้ ไม่มีที่ดินทำกิน เป็นของตนเองก็มีอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพราะในตำบลนั้นไม่มีที่ว่างเปล่าให้จับจองได้อีก หรือยังมีเหลืออยู่แต่ไม่มีใครอยากจับจองเป็นเจ้าของ อาจเนื่องมาจากที่ตรงนั้นขาดความอุดมสมบูรณ์ปลูกพืชผลไม่ออกงามหรือปลูกแล้วพืชเสียหายหมด หรือเป็นบริเวณที่ดินเปรี้ยว ดินเค็ม หรือดินจืด อย่างใดอย่างหนึ่งที่ดินในลักษณะนี้ชาวบ้านไม่ต้องการ ราษฎรในบางท้องที่มีความเชื่อในเรื่องภูตผีก็ถือว่าพระภูมิเจ้าที่แรง เป็นที่ "ทำกินไม่บังเกิด" ใครเข้าไปตั้งบ้านเรือนหรือทำมาหากินก็จะบังเกิดความทายนะ ส่วนที่ดินที่ยังว่างเปล่าไม่มีเจ้าของก็มักจะอยู่ห่างไกลจากชุมชน เป็นป่า เป็นถิ่นทุรกันดาร มีโรคภัยไข้เจ็บชุกชุม จึงไม่มีผู้ใดเข้าไปจับจอง

การที่ราษฎรผู้ไม่มีที่ดินทำกินไม่ค่อยอพยพไปอยู่ในถิ่นอื่น ก็เนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ คือ ประการแรก สืบเนื่องมาจากระบบไพร่ คือ ไพร่ต้องสังกัดมูลนาย จึงไม่มีเสรีภาพที่จะอพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ไหนได้ตามอำเภอใจ ประการที่สอง ถึงจะไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่ก็มีอาชีพพอเลี้ยงตนเองได้ โดยไม่ต้องร่อนตามระบบเศรษฐกิจแบบอุปถัมภ์ของชาวภาคใต้ เช่น การทำนา ทำสวน ทว่า นอกจากนี้ยังมีอาชีพอีกหลายอาชีพที่ไม่จำเป็นต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง เช่น ร่อนแร่ เป็นลูกจ้างในเหมืองแร่ ประมง เก็บของป่า เป็นต้น

---

¹ จิตรทิพย์ นาดสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, หน้า 82; สัมภาษณ์ นายเอี่ยม บุญชู อายุ 62 ปี เรือนจำจังหวัดปัตตานี ภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านตันโตน ตำบลป่าไร่ อำเภอโคกโพธิ์ ปัตตานี, 29 ตุลาคม 2527.

2. การถือครองที่ดินของชาวต่างประเทศ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีชาวต่างชาติทั้งยุโรปและเอเชีย เข้ามาดังหลักแหล่งประกอบอาชีพในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และมีอยู่ไม่น้อยที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจำเป็นจะต้องได้สิทธิในการครอบครองที่ดิน ปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้ยินยอมให้ชาวต่างชาติเหล่านี้มีสิทธิครอบครองที่ดินในประเทศไทย ดังข้อความในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศอังกฤษและประเทศสยาม หรือสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งทำกันเมื่อ พ.ศ. 2398 ว่า

. . . คนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะมาเช่าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึก และซื้อเรือนซื้อโรงซื้อตึก พันกว่าแห่งออกไปในกำหนด 200 เส้นคือ สี่ไมล์ อังกฤษเช่าได้แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อก็ซื้อได้ และที่นอกกำหนด 200 เส้นนั้น คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเช่าที่เรือนที่สวนที่ไร่ที่นา ตั้งแต่กำหนดเมืองออกไปเดินด้วยกำลังเรือแจวเรือพายทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อได้เช่าได้ แต่เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อที่ซื้อเรือน จะต้องบอกกงสุล ๆ จะได้บอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานกับกงสุลเห็นว่าคนที่ซื้อที่นั้น เป็นคนจะทำมาหากินโดยจริง เจ้าพนักงานกับกงสุลจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แล้วจะได้ดูแลบึกที่วัดที่ทำหนังสือประทับตราเจ้าพนักงานให้ไว้เป็นสำคัญ แล้วจะได้ฝากฝังเจ้าเมืองกรมการให้ช่วยดูแลท่านุบำรุงด้วย . . . ค่าธรรมเนียมที่ทำอะไรทำสวน ราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไร ก็ให้เสียตามชาวบ้านนั้นชาวเมืองนั้น ถ้าในกำหนดสามปีแล้วผู้ที่ซื้อที่ไม่มีทุนรอน ฤาแซ่เขื่อนเสีย มิได้ตั้งการปลูกสร้าง เสนาบดีจะคืนเงินค่าที่ให้ จะดัดสินคืนเอาที่นั้นเสีย . . . ¹

หลังจากสัญญาฉบับนี้ ก็ได้มีพระบรมราชโองการประกาศตามออกมาอีก 2 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2399 เป็นประกาศที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลสนับสนุนให้คนไทยขายหรือให้เช่าที่ดินแก่คนในบังคับต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวยุโรป เพราะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการเพาะปลูกแบบใหม่ได้ผลผลิตมาก ทำให้รัฐเก็บภาษีอากรได้มาก ประกาศดังกล่าวมีข้อความดังนี้

¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), เล่มเพิ่มเติม: 12-13.

. . . อนึ่งการเพาะการปลูกสิ่งของที่มีผลเป็นประโยชน์ในแผ่นดิน คนฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน มักเข้าใจวิธีเพาะปลูก มีตำหรับตำรา ถ้าเข้ามามีอุตสาหกรรมก็พยายามทำไร่ทำนาเรียกสวนได้มากในที่ เป็นป่าแลท้องทุ่ง ที่รกร้างว่างเปล่าอยู่ก็จะให้จำเรือย สมพัทธอากาศมากขึ้นแก่แผ่นดินโดยลำดับ เวลาในภายหน้า เมื่อพวกฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน เอาเงินเอาทองมาแต่ต่างประเทศ ลงทุนซื้อที่เช่าที่แลจ้างลูกจ้างใช้เงินทอง เมืองอื่นก็จะได้ตกอยู่ในแผ่นดิน . . .¹

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บัญญัติเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวต่างประเทศไว้ในพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 ว่า ". . . คนในบังคับต่างประเทศ เมื่อได้รับพระราชทานในพระบรมราชานุญาตพิเศษให้ถือโฉนดฉบับใด ก็มิอ่านจแลหน้าที่เหมือนกับคนในบังคับไทยที่ถือโฉนดนั้นทุกประการ . . ." ²

สำหรับการขอเข้าครอบครองที่ดินของชาวต่างชาติที่เป็นชนชาติเอเชีย เช่น คนจีน ถ้าอยู่ในบังคับของไทยก็ดำเนินการตามข้อกำหนดกฎหมาย เช่นเดียวกับคนไทย ส่วนชาวเอเชียที่อยู่ในบังคับของชาติยุโรป ก็ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับชนชาติที่ตนสังกัดทุกประการ

การที่รัฐบาลยินยอมให้ชาวต่างประเทศครอบครองที่ดินในประเทศไทยได้นั้น เป็นนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อชาติหลายประการคือ ประการแรก เป็นการส่งเสริมโมคริตามข้อตกลงในสนธิสัญญากับต่างชาติ ให้ความสะดวกกับพลเมืองของประเทศคู่สัญญาที่เข้ามาตั้งท่ามาหากินในประเทศไทย ประการที่สอง ชาวตะวันตกมีวิธีการเพาะปลูกที่ทันสมัย ทำให้วิชาการเหล่านี้เผยแพร่มาสู่ชาวไทย ทำให้การเพาะปลูกของไทยได้รับผลดีมากขึ้น ประการที่สาม ทำให้ท้องพระคลังสามารถเก็บส่วยสาอากรเพิ่มมากขึ้น ชาวต่างชาติที่เข้ามาขอจับจองที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกในภาคได้มากที่สุด ได้แก่ ชาวจีน เพราะชาวจีนเป็นชนชาติที่อพยพเข้ามาประกอบอาชีพในภาคได้มากกว่าชนชาติอื่น ๆ

¹ "ประกาศฝรั่งเศสทำหนังสือสัญญา," ใน รวมกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน, อ้างถึงใน นพรัตน์ นุสสธรรม, "การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 202.

² "ว่าด้วยกรรมสิทธิ์ที่ดิน," ใน พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127, หน้า 13.

นโยบายการส่งเสริมการเพาะปลูกในหัวเมืองบึงขังได้

ในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมเกษตรกรรมของรัฐบาลยังไม่ปรากฏชัดนัก¹ แต่เมื่อพิจารณาจากนโยบายการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกแล้ว จะเห็นได้ว่า รัฐบาลพยายามที่จะสนับสนุนให้ราษฎรจับจองที่ดินทำการเพาะปลูกให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในการหารายได้เข้าท้องพระคลัง แต่สำหรับในหัวเมืองบึงขังได้รัฐบาลให้ความสนใจปรับปรุงกิจการเหมืองแร่ดีบุกมากกว่าการเพาะปลูก² เพราะดีบุกทำรายได้ให้แก่รัฐบาลมาก ข้าหลวงเทศาภิบาลและเจ้าเมืองก็ต้องดำเนินตามนโยบายของรัฐบาล ประกอบกับแร่ดีบุกเป็นผลประโยชน์โดยตรงของข้าหลวงเทศาภิบาล ตลอดจนเจ้าเมืองและกรรมการเมืองในฐานะเจ้าภาษีนายอากร ในฐานะเจ้าของกิจการเหมืองแร่ หรือในฐานะผู้ค้าดีบุก³ ดังนั้นจึงมีหลายเมืองที่ไม่ให้ความสนใจที่จะปรับปรุงการเกษตรเท่าที่ควร เว้นแต่บางเมืองที่เจ้าเมืองเอาใจใส่ต่อการทำมาหากินของราษฎรอย่างจริงจัง เช่น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ เจ้าเมืองตรัง ท่านเป็นผู้เล็งเห็นความสำคัญของอาชีพการเพาะปลูก ถึงกับได้กำหนดให้ราษฎรปลูกพืชที่สามารถส่งเป็นสินค้าออกได้ควบคู่กันไปกับพืชที่ใช้บริโภคภายในครัวเรือน พืชที่ส่งเสริมให้ปลูกเป็นสินค้าออก ได้แก่ ข้าว พริกไทย จันทน์เทศ มะพร้าว กาแฟ นุ่น ผ้าย และหมาก⁴ เป็นต้น นอกจากนี้ยังกำหนดให้ราษฎรแต่ละครอบครัว ปลูกหมาก 100 ต้น, มะพร้าว 50 ต้น, กาแฟ 50 ต้น โดยทางราชการแจกจ่ายพันธุ์ให้ พร้อมกันนี้ยังสนับสนุน

¹วชิราวรรณ ดัดทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . . ." หน้า 97.

²เรื่องเดียวกัน.

³สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานภาษีอากรบางอย่าง," ใน ลัทธิธรรมนิยม อ้างถึงใน สุนทร หิรัญวงศ์, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลที่เกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434-2435," ใน มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ, หน้า 293.

⁴วชิราวรรณ ดัดทะหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . . ." หน้า 98.

โดยขอพระบรมราชานุญาต ให้งดเก็บภาษีอากรพืชผลเหล่านั้น เป็นเวลา 10 ปี¹ ด้วย และ
 ยังบังคับให้ราษฎรปลูกพืชสวนครัว ทุกบ้านจะต้องปลูกพริก, มะเขือ, ขิง, ข่า, มะกรูด, มะนาว,
 มะละกอ อย่างน้อยคนละห้าต้นทุกครัวเรือน และต้องเลี้ยงไก่ตัวเมียคนละห้าตัว ส่วนสุกรให้
 เลี้ยงตามฐานะของแต่ละครอบครัว² พระยารัษฎาฯ ได้ดำเนินการเรื่องนี้มีมาตั้งแต่ พ.ศ.
 2435 และพยายามแสวงหาพันธุ์พืชใหม่ ๆ มาแจกจ่ายให้ราษฎรเพาะปลูก โดยเฉพาะพืชที่ส่ง
 เป็นสินค้าออกได้ นอกจากนี้ยังหาหนทางขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยสั่งให้นายอำเภอและกำนัน
 ประกาศให้ราษฎรทราบว่ . . . ที่ยังรกร้างอยู่นั้น ถ้าราษฎรผู้ใดจะทำเป็นนาจะอนุญาตให้
 . . ."³ และยังได้ชักชวนราษฎรจากเมืองข้างเคียงและชาวจีนจากปีนัง ให้เข้ามาจับจอง
 ที่ดินทำไร่พริกไทยและทำเรือสวนไร่นา ชาวเมืองดั้งเอง ถ้าใครตั้งใจทำมาหากินจริง ๆ
 ก็ลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานให้⁴ แต่ราษฎรส่วนใหญ่เป็นผู้มีก่น้อยไม่ค่อยขยันในการทำมาหากิน
 แต่เมื่อ ถูกบังคับ ราษฎรเกรงกลัวการถูกลงโทษก็ต้องทำ ซึ่งผลประโยชน์ก็ตก เป็นของราษฎร
 เอง รัฐบาลก็สามารถเก็บภาษีอากรได้มากขึ้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

² ขุนเสนานูวงศ์ภักดี (พิตร ๗ นคร), ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์
 (คอซิมบี๊ ๗ ระนอง) (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 39.

ขุนเสนานูวงศ์ภักดี เป็นคนสนิทของพระยารัษฎาฯ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ
 ในอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดตรัง ครั้งหลังสุดเป็นนายอำเภอสิเกา เมื่อออกจากราชการแล้ว
 ได้เป็นผู้จัดการมรดกของตระกูล ๗ ระนอง สายพระยารัษฎาฯ: ข้อมูลจาก สัมภาษณ์
 นายหมวดตรีเทือน แสงดำ อายุ 69 ปี อดีตข้าราชการฝ่ายปกครองจังหวัดตรัง ตำแหน่ง
 สุดท้ายคือ ปลัดอำเภอสิเกา บ้านเลขที่ 48 ถนนคลองน้ำเจ็ด ตำบลทับเที่ยง อำเภอเมือง
 จังหวัดตรัง, 24 ตุลาคม 2527.

³ กจข., ร.5 ม. 53/24 "เรื่องพระยารัษฎาฯ มีความเห็นจัดการบ้านเมือง"
 อ้างถึงใน ดร.ณี แก้วม่วง, "ฐานะและความสำคัญของเมืองตรัง พ.ศ. 2352-2440"
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2526), หน้า 98.

⁴ ดร.ณี แก้วม่วง, "ฐานะและความสำคัญของเมืองตรัง . . .," หน้า 98.

การที่พระยารัชฎาฯ พยายามส่งเสริมทั้งโดยการชักจูงและบังคับให้ราษฎรใน
มณฑลภูเก็ต ประกอบอาชีพเพาะปลูกมากขึ้นนั้น พอจะสรุปสาเหตุที่สำคัญได้ดังนี้

1. พระยารัชฎาฯ คิดอยู่เสมอว่าแร่ดีบุกในมณฑลภูเก็ตคงจะหมดลงสักวันหนึ่ง
ดังที่ท่านรายงานถึงเจ้าพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการว่า
". . . ในมณฑลภูเก็ตมีเหมืองแร่ดีบุกโดยมาก แต่เหมืองแร่ดีบุกนี้ มีวันที่จะหมดได้ ไม่ถาวร
ถ้าไม่จัดการบำรุงการเพาะปลูกขึ้น เมื่อเหมืองแร่ดีบุกหมดแล้ว บ้านเมืองก็จะทรุดโทรม . . ." ¹
และการที่จะส่งเสริมให้ราษฎรปลูกพืชที่เป็นสินค้าออกมากกว่าที่จะปล่อยให้ปลูกพืชผลไม่ตาม
แบบเดิมนั้น เพราะท่านมีความคิด เช่นเดียวกับหลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ ² ข้าราชการกรมมณฑล
ภูเก็คว่า ผลไม้ประเภท ทุเรียน มังคุด ขนุน หมากรูด ขายได้เฉพาะในกลุ่มคนไทยด้วยกัน เป็น
การค้าในลักษณะครึกเงินจากกระเป๋าย้ายมาใส่กระเป๋ายาว ³ ไม่ทำให้เงินตราภายในประเทศ
เพิ่มพูนขึ้นแต่ประการใด จึงควรปลูกพืชที่ส่งเป็นสินค้าออกไปจำหน่ายในตลาดต่างประเทศให้
มากขึ้น

¹ กจช., กส. 13/273 "เรื่องพระยารัชฎานุประดิษฐ์ส่งรายงานความเห็นจัดการ
บำรุงการเพาะปลูกมณฑลภูเก็ต," 22 ธันวาคม 2451.

² หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ (นภยูง วิเศษกุล) ต่อมาคือ พระยาอจิรการประสิทธิ์
ได้รับแต่งตั้งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2463 ต่อมาได้เป็นที่ พระยาสุรินทรราชา
และได้ย้ายไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2469: ข้อมูลจาก
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เทศาภิบาล (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2495),
หน้า 231; ขุนเสนาหุงศักดิ์ (พิตร ณ นคร), ประวัติและงานของพระยารัชฎานุประดิษฐ์,
หน้า 10-11, 24.

³ กจช., กส. 5/34 "เรื่องพระยารัชฎานุประดิษฐ์ส่งรายงานการตรวจเหมืองแร่
และการเพาะปลูกของหลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ."

๒. พระยารัษฎาฯ เป็นเจ้าภาษี ผูกขาดเก็บภาษีต่าง ๆ ในเมืองตรัง ท่านต้องคอยสำรวจความต้องการของตลาด^๑ โดยเฉพาะสินค้าออก ถ้าสามารถผลิตส่งไปจำหน่ายได้มาก ท่านก็สามารถเก็บภาษีได้มากและยังได้กำไรจากการทำการค้าอีกด้วย

จากแนวความคิดของพระยารัษฎาฯ ดังกล่าวนี้นี้ แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นขุนนางที่เลื่อมใสในลัทธิพาณิชย์นิยมเป็นอย่างยิ่ง การดำเนินการของท่านก็เป็นไปตามแนวทางของลัทธินี้ทุกประการ เช่น ให้ราษฎรใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และศึกษาว่าควรจะปลูกพืชอะไร ในเวลาใด ตลอดจนการพยายามขายสินค้าให้ต่างประเทศให้มากที่สุดด้วย^๒

นโยบายของพระยารัษฎาฯ ดังกล่าวมานี้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและแก่บ้านเมืองอย่างเหลือคณานับ เป็นที่พอใจของรัฐบาลเป็นอย่างมาก เพราะรัฐบาลต้องอาศัยสติปัญญาและความสามารถของข้าหลวงเทศาภิบาลให้เป็นผู้พัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า^๓ ท่านจึงเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกับจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ แต่ท่านปฏิเสธไม่ขอรับตำแหน่งนี้^๔

^๑ ชีวประวัติ ดัชนีหงษ์, "นโยบายเศรษฐกิจที่มีต่อหัวเมืองไทย . . ." หน้า 100.

^๒ ประวัติการค้าระหว่างประเทศ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายมานพ เทพวัลย์ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันอังคารที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

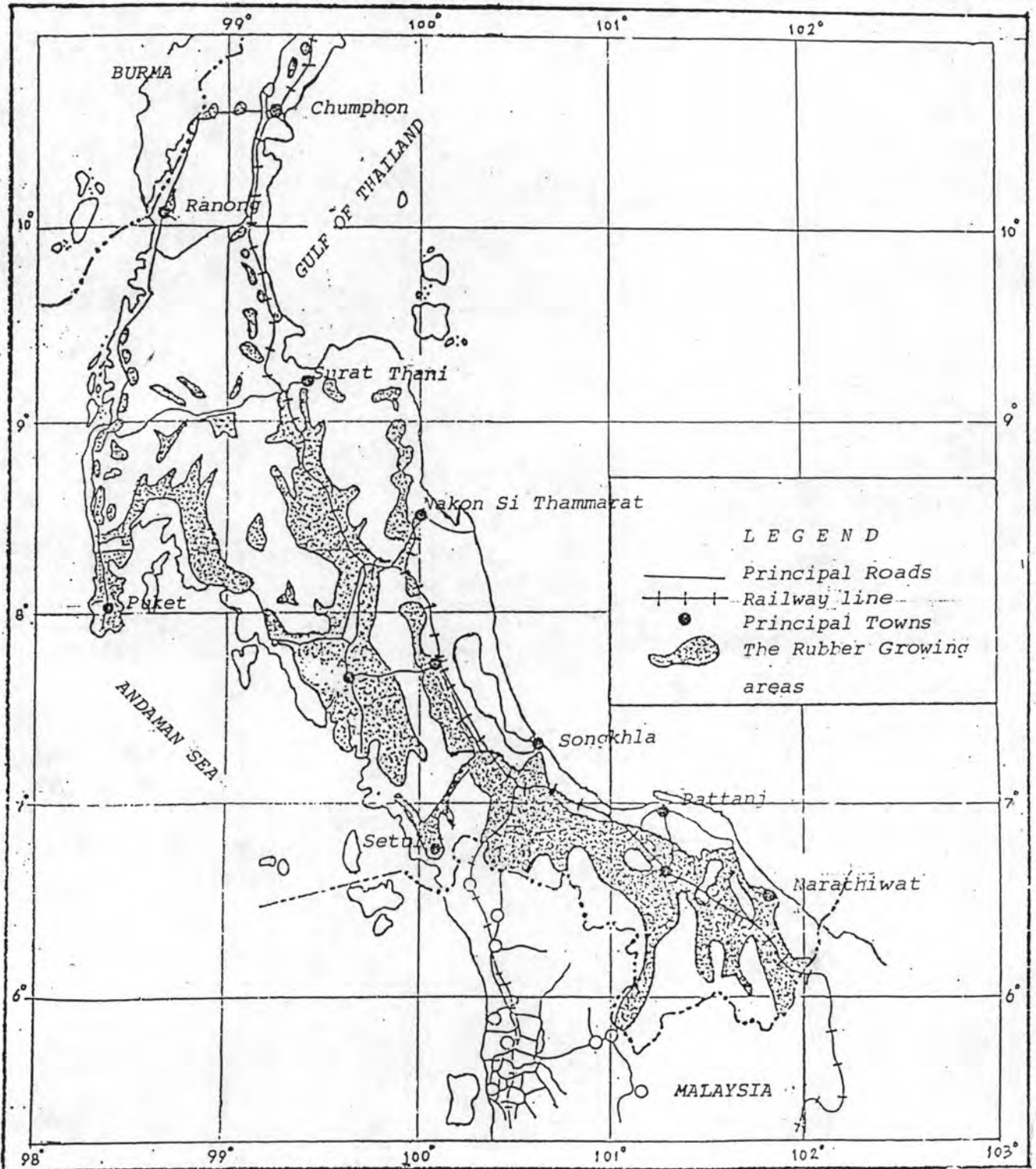
^๓ สุนทร ทิรัญวงศ์, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๕", หน้า ๒๘๙.

^๔ เมื่อพระยารัษฎาฯ ได้รับทราบพระราชดำรินี้ ท่านได้ไปกราบทูลขอคำแนะนำจากสมเด็จพระยามะรัตนราชานุภาพ พระองค์ทรงแนะนำว่า พระยารัษฎาฯ ข้าราชการในภาคใต้ไม่รู้การในภาคอื่น ถ้าเป็นเสนาบดีแล้วทำงานได้ไม่ดีเท่าที่เป็นเทศาภิบาล ความดีความชอบที่เคยกระทำมา ก็จะพลอยหมดสิ้นไปด้วยจึงไม่ควรรับ ซึ่งพระยารัษฎาฯ ก็เห็นด้วยกับคำแนะนำนี้ แต่ท่านได้กราบบังคมทูลถึงเหตุผลในกรณีไม่รับตำแหน่งคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ". . . เสนาบดีเป็นแต่เพียงผู้สั่งงาน . . . ไม่สำคัญเท่าสมุหเทศาภิบาล จึงขอรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งเทศาภิบาลต่อไป . . ." : ข้อมูลจาก ขุนเสนานุวงศ์ภักดี (พิตร ณ นคร), ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์, หน้า ๖.

สำหรับในหัวเมืองอื่น ๆ ในระยะก่อนการเข้ามาของยางพารา ไม่พบหลักฐานว่า
เจ้าเมืองหรือกรมการเมืองได้ดำเนินการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมให้แก่ราษฎรอย่างไรบ้าง

สภาพเศรษฐกิจและสังคมภาคใต้พอจะสรุปได้ว่า ภาคใต้เป็นภูมิภาคที่มีลักษณะดินฟ้า
อากาศเอื้ออำนวยให้พื้นที่เกิดความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรธรรมชาติมากมายจนประชาชนไม่ต้อง
ดิ้นรนชวนขวายมากนักก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้ การประกอบอาชีพก็เพียงเพื่อให้พอเลี้ยงตัว
เท่านั้น การผลิตของชุมชนต่าง ๆ ในภาคใต้ ในลักษณะนี้ส่วนใหญ่สามารถเลี้ยงตัวเองได้
แทบจะไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผลผลิตจากชุมชนอื่น มีเพียงบางชุมชนที่จำเป็นต้องอาศัยชุมชนอื่น
จึงจะดำรงอยู่ได้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างบุคคลในชุมชนเดียวกัน เป็นไปในลักษณะ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่เรียกว่า การทว่า ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของสังคมภาคใต้โดยเฉพาะ

แผนที่แสดงเนื้อที่ปลูกยางพาราในภาคใต้ของประเทศไทย

ที่มา : ยูฟา เลชนะกุล, "การผลิตและการค้ายางพาราของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.๒๔๑๒-๒๔๑๖"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาเกษตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๑๗),

หน้า ๖.